



Research Paper

Content Analysis of the works of religious discourse written in the process of the Islamic Revolution based on the theory of James Paul Gee

Mohammad Rahimian¹ *Abbas Keshavarz Shokri² *Ali Morshedizad³

1. Ph.D Student in Political Sociology, Faculty of Humanities, Shahed University, Tehran, Iran

2. Professor of Political Science, Faculty of humanities, Shahed University, Tehran, Iran

3. Associate Professor of Political Science, Faculty of humanities, Shahed University, Tehran, Iran

DOI: [10.22034/ipsa.2023.490](https://doi.org/10.22034/ipsa.2023.490)

Receive Date: 09 June 2023

Revise Date: 12 August 2023

Accept Date: 23 August 2023



©2021 by the authors, Licensee IPSA, Tehran, Iran. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Extended Abstract

Introduction

In the process of the Islamic revolution, there were many discourses, each of which was presented through its own media tools and played an effective role in creating the Islamic revolution. Among them leftist and religious discourses were most well-known, each of which had its own audience, speakers, and propaganda tools. Each of the two discourses, religious and left, had their thinkers and intellectual forces, and their works had left an important impact on readers and audiences. Each of books of the religious discourse has played an important role in the process and formation of revolutionary ideas among experts and revolutionary political parties. At that time, book was the most important intellectual food for these discourses and was considered as a tool for the hegemony of revolutionary discourses among the religious, nationalist and left streams. Therefore, it is clear that book toll was common among all fighters. The religious discourse included two sub-discourses of revivalist thinkers (Noandishan e Mojaded) and modern thinkers (Noandishan e Motajaded). The main question of the current research is how to analyze the content of the works of religious discourse in the Islamic Revolution based on the method of James Paul Gee theory?

Methodology

The method used in this article is discourse analysis with the help of the discourse analysis theory of James Paul Gee. The discourse analysis used in the present research provides two important possibilities. First, it indicates that from what elements and components the text is made of. Second, it shows linguistic acts that are performed in the text, which is another expression of the type of relationships between the elements in the text. Also, based on these methods, it is possible to analyze the unseen and unspoken aspects of the texts to finally get a precise understanding of the governing structure of the texts.

Result and Discussion

In his theory, Paul Gee raises seven questions that should be answered in order to analyze

◆ * Corresponding Author:
Abbas Keshavarz Shokri, Ph.D.
E-mail: keshavarz@shahed.ac.ir



a discourse. First, what dimensions of the reality (social and political) have been highlighted? Second, which social and political identities are displayed? Third, how are human relations and what kind of social and political relations have been built? Fourth, what kind of meaningful links have been created between things (objects, events, phenomena, sentences, etc.) as well as between things and people? Fifth, what practices (social actions) whether linguistic or non-linguistic have been done to deal with problems? Sixth, what kind of policy is there about the distribution of social benefits? Seventh, which symbolic and knowledge systems are considered appropriate, valid and privileged? Accordingly we try to answer these questions regarding the books that are examined in this article.

The results of the research show that regarding the first question, dimensions that have become prominent and highlighted are including the establishment of justice in the society through the formation of an Islamic government, the spread of secular streams due to the passive movements of seminaries, an Islamic jurist as leader of the Islamic government and a the highest reference of the society, having the character of justice by the Islamic jurist in charge of guardianship, law, freedom, independence, the existence of reform movements in the history of Islam, the nationwide nature of protests in the country and the entry of all guilds and groups into gatherings, and monotheism as a social and political reality.

about the second question, some of social and political identities that are displayed in religious discourse works are as follow: leader of the Islamic government, the Islamic jurist in charge of guardianship (jurist guardian), the creditable guardianship and the constitutive guardianship, Seyyed Jamaluddin Asadabadi, Sheikh Mohammad Abdo, Abdulrahman Kawakbi, Parviz Khorsand, the Ashura incident, Personality and spiritual characteristics of authors of the books themselves after leaving the prison, the role and identity character of teachers and cultivators in the victory of the Islamic Revolution, the identity role of the army and military personnel in the process of the Islamic Revolution, the initial uprising, the defensive uprising, the Kufa movement, worldly persons, God worshippers, the prophet Noah, the prophet Abraham, the prophet Joseph, the prophet Jesus, the prophet Muhammad, Imam Ali.

Responding the third question the established social and political relations are as follow: dividing economic systems into two categories of oppressed and oppressed people, Seyyed Jamal Asadabadi's familiarity with the thoughts of the Shia and Sunni communities and his role in the formation of the social and political structure of that time, considering meeting and dialogue between Imam Hussain and the enemy before the start of the battle as a necessity, The unity and integrity of different groups and strata of society as the mystery of formation of the Islamic Revolution, the stabilization of the government as the goal of Yazid bin Muawiya in his contacting with Imam Hussein, the relationship between the religious and the modern groups, the relationship between the prophets and philosophers and scientists, the comparison between the inspiration of artists and the revelation of the prophets, and the relationship between society and religion.

regarding the fourth question, the meaningful links have been established between the Islamic government and other governments and differences and similarities of these two political systems, between Muslims and modernity by Seyyed Jamal Asadabadi, between human desires and wishes, between the uprising of Imam Hossein and the political environment of Islam and also its impact on the establishment of the Islamic Caliphate.

With regard to the fifth question, some of social actions and practices that are mentioned in the books are inciting and inviting the general public to create a situation like the Ashura event, actions aimed at solidarity in order to confront the colonial conspiracies in the days leading up to the Islamic Revolution, changing the tyrannical government, addressing the necessity of forming a government, proposing the conditions for the formation of a government, expressing that supporting and defending Islam was the



purpose of the political and social uprising of Imam Hussain, and referring to target-oriented actions of the Prophets.

In the regard of the sixth question, religious discourse books display policies such as objecting the policy of removing Islamic rulings from the judicial system and the use of legal content from England, France, and Belgium, supporting four policies of directing thoughts and ideas to Islam, organizing people's living conditions, Establishing equality and brotherhood among human beings and building a society based on God's model as necessary elements for success of any Islamic movement, criticizing the lifestyle of people who are without movement and struggle, criticizing the lack of attention of international institutions to the issue of protests and demonstrations in Iran, a positive view of Imam Hussain's uprising that have practical and self-esteem lessons, a negative and critical look at the arguments of Islamic scholars and jurists regarding the relationship between monotheism and science and also negative view of modern slavery and various and numerous abuses of the laborer in the city and villages.

In respect to the seventh question, the signs that are appropriate and privileged in the authors perspective are as follow: Islamic rules such as financial rules, national defense rules, rights enforcement and criminal rulings, the introduction of the leader and leadership as the nodal point of the ruling discourse for the victory of Islamic movements, the discourse of the formation of a permanent internal and cultural revolution in the people minds, the discourse of mankind's constant belief in the existence of the creator, the discourse of how the nation faces the machine and the existence of two ways of consumption and the prohibition of using some of modern tools.

Conclusion

Examining the similarities between works of revivalist thinkers (Noandishan Mojaded) and works of modern thinkers (Nondishan Motajaded)

Seven building tasks	Shared topic	similarities between the two sub-discourses of revivalist thinkers (Noandishan Mojaded) and modern thinkers (Nondishan Motajaded)
Relationships	situation of Muslims	Both of them believe that the Muslimness of Islamic societies today is not compatible with true and authentic Islam and its political, moral and social teachings
Connections	lack of attention of Muslims to Islam	Both believe that Islam is the religion of work, effort, growth and movement
Connections	The role of colonialism	To place more emphasis on the role of external causes and factors, especially colonialism, in the decline of Iran and the Islamic world as the main cause and foundation.
Significance	Iranian religious identity	emphasize on preserving independence and religious-Iranian identity
Activities	the campaign goal	dealing with and campaign against the Pahlavi political system continuously and struggle to create a just humane-Islamic government with the participation of the people
identity	dynamic jurisprudence	advocating dynamic jurisprudence
Sign system	drawing a desired situation	Both sub-discourses consider the return to primary Islam in order to build a better future
politics	political unity	Both sub-discourses emphasize on political unity of Muslims



Examining differences between works of revivalist thinkers and modern thinkers sub-discourses

Seven building tasks	Differential topic	differences between the two sub-discourses	
		The sub-discourse of revivalist thinkers	The sub-discourse of modern thinkers
Significance	pathology	The subject of revivalist thinkers is specifically the decline of Muslims	This sub-discourse finds the roots of the development, democracy and rule of law of the new West in the moral teachings of Christianity.
identities	Iranology	In the etiology of degeneration if revivalist thinkers talk about Iran, they only consider Iran during the Islamic period as one of the components of a larger whole called the Islamic world and Islamic civilization	According to them, the religion of Islam and any other true and divine religion has no conflict with science
Sign systems	nodal point	The main keyword is degeneration	The main keyword of is backwardness.
Activities	supporting or not supporting Pahlavi	The position of this sub-discourse regarding the Pahlavi political system challenges its legitimacy and is in favor of the revolution and the establishment of an Islamic government	The position of this sub-discourse is that it wants participation or supervision of affairs without necessarily accepting its legitimacy
politics	explanation of traditional religion	The position of this sub-discourse regarding traditional religion is that it wants to expand and strengthen traditional religion without any serious criticism	The position of this sub-discourse is that it wants to make traditional religion powerful, pure and universal through criticism
Connections	type of informing the audience	In addition to awakening people, they emphasize the transformation of organizations and institutions	They put a lot of emphasis on awakening people rather than reforming religious organizations and institutions
Relationships	reference groups	It pays special attention to qualified scholars and clerics	It gives special importance to intellectuals

Keywords: Islamic Revolution, Religion, Discourse Analysis, Revivalist Thinkers, Modern Thinkers, James Paul Gee





Resources

- Abrahamian, Yervand (1997). *Essays in Iranian Political Sociology*, translated by Soheila Torabi Farsani, Shirazeh Publishing House, Tehran, first edition.
- Imam Khomeini, Ruhollah (1997). *Guardianship of the Islamic Jurist: Islamic Government*, the Institute for Editing and Publishing the Works of Imam Khomeini.
- Azghandi, Alireza (2006). *Iran's political elites between two revolutions*, third edition, Tehran: Qoms.
- Ashraf, Ahmed and Ali Banouzazizi (2008). *Social Classes, Government and Revolution in Iran*, translated by Soheila Torabi Farsani, Nilofar Publishing House.
- Akhwan Kazemi, Bahram (2013). "Political interactions between Imam Khomeini and the authorities during the Islamic Revolution", *Scientific Research Quarterly of Islamic Revolution Studies*, 9th year, number 31.
- Amini, Ali Akbar (2010). *Discourse of Political Literature on the Eve of Two Revolutions*, Tehran: Sirang Publishing House.
- Ansarian, Shadi and Negar Davari Ardakani, Parsa Bamshadi (2018). Analyzing Hassan Rouhani's speech at the United Nations General Assembly in 2018 with the approach of Paul J. discourse analysis, *Sociolinguistics Quarterly*, Volume 2, Number 4, Serial 6 Spring 2018, pp. 81-69.
- Bazargan, Mehdi (1998). *fundamental topics: the path taken; Love and worship of the infinite particle*, Mehdi Bazargan Cultural Foundation, Qala Publications.
- Beheshti, Mohammad Hossein (2012). *victorious fighter in Ashura*, Shahid Beheshti Publishing Foundation.
- Khaniki, Hadi and Mozghan Farahani (2014). *gender power and anti-power in Iranian cinema; A comparative comparison of the works of Tahmina Milani and Rokhshan Bani Etemad*, *Women in Culture and Art*, Volume 7, Number 2.
- Soltani, Ali Asghar (2012) *Power, Discourse, Language*, Nee Publication.
- Shariati, Ali (1350). *Yes, Brother! It Was Like That*, Bakhsh publishing house.
- Salehi Najafabadi, Nematullah (1971, *Immortal Martyr*, 14th edition, Omid Farda publishing house.
- Taleghani, Seyyed Mahmoud (1979). *From Freedom to Martyrdom*, Rasa Cultural Services Institute, Abu Dhar Publications.
- Motahari, Morteza (2011). *Islamic movements of the last hundred years*, Sadra Publishing.
- Mehraayin, Mustafa (2009). *Discourse analysis speech course*, Tehran: Malek Museum.
- Jurgens, Maharian and Louise Phillips (2003). *theory and method in discourse*



analysis, translated by Hadi Jalili, Tehran, Ney Publishing.

Gee, J, P. (2014). How to do discourse analysis: a toolkit (2nd ed). New York, NY: Routledge.

Gee, J, P.(2000). An Introduction To Discourse Analysis. Theory and Method. Fourth Edition. Rutledge, NY.

Gee, J, P. (2018). Introducing discourse analysis: From grammar to society. New York. NY: Routledge.

Gee, J. P, (2008). Social linguistics and literacies: ideology in discourses. London. Routledg.

تحلیل محتوای آثار گفتمان مذهبی در فرایند انقلاب اسلامی براساس نظریه جیمز پل جی

محمد رحیمیان^۱ * عباس کشاورز شکری^۲ ID علی مرشدی زاد^۳ ID

۱. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی سیاسی دانشگاه شاهد، تهران، ایران

۲. استاد گروه علوم سیاسی دانشگاه شاهد، تهران، ایران

۳. دانشیار گروه علوم سیاسی دانشگاه شاهد، تهران، ایران

لینک گزارش نتیجه مشابهت‌یابی: https://hamyab.sinaweb.net/Ci_result/apidetails/9449A9F2CA5CA6A6/4%

20.1001.1.1735790.1402.18.3.1.2

چکیده

هدف اصلی مقاله حاضر، تحلیل محتوای آثار گفتمان مذهبی با استفاده از روش نظریه تحلیل گفتمان جیمز پل جی است. گفتمان مذهبی با الهام‌گیری از آثار و کتاب‌های مؤثر، در پی جذب مردم به فرایند انقلاب اسلامی بود. در این راستا، مذهبی‌ها از کتاب‌هایی همچون «ولایت فقیه: حکومت اسلامی»، «نهضت‌های اسلامی صدساله اخیر»، «مبارز پیروز در عاشورا»، «از آزادی تا شهادت»، «شهید جاوید»، «راه طی شده»، و «آری برادر چنین بود» بهره گرفتند. در این مقاله در پی پاسخ‌گویی به این پرسش بوده‌ایم که «تحلیل محتوای آثار گفتمان مذهبی در فرایند انقلاب اسلامی براساس نظریه جیمز پل جی به چه صورت می‌باشد؟» گفتمان مذهبی در فرایند انقلاب اسلامی به دو خرده‌گفتمان نواندیشان مجدد و نواندیشان متجدد تقسیم می‌شود. روش به‌کاررفته در این مقاله، روش تحلیل گفتمان با کمک از نظریه تحلیل گفتمان جیمز پل جی است. نظریه گفتمان جیمز پل جی، یکی از مؤثرترین و تخصصی‌ترین نظریه‌ها در تشریح ساختار یک متن و دستیابی به عناصر زبانی آن و ارتباط بین این عناصر است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که با توجه به هفت مؤلفه سازندگی نظریه جیمز پل جی، هر دو خرده‌گفتمان در وضعیت زندگی مسلمانان، در برداشت از اسلام، در بی‌توجهی مسلمانان به اسلام، در اسلام به‌عنوان دین کامل، در هویت دینی ایرانی، در نقش استعمار، در مفاهیم ارزشی دینی، در هدف مبارزاتی، در نقد اسلام سنتی، در فقه پویا، در بهره‌گیری از عاشورا، در بازگشت به خویشترن، در ترسیم وضعیت مطلوب، در احیای عزت‌نفس، در حمایت از مستضعفان، و در وحدت سیاسی دارای وجوه اشتراک هستند. افزون‌براین، هر دو خرده‌گفتمان در آسیب‌شناسی مسائل جامعه، در ایران‌شناسی، در دال مرکزی، در حمایت یا عدم حمایت از پهلوی، در تبیین دین سنتی، در پذیرش علوم و فنون جدید، در نوع آگاه‌سازی جامعه مخاطب، در امر سیاسی، در حکمرانی، در مبنای مشروعیت، در گروه‌های مرجع، در تقدس‌بخشی، در تمسک به سنت، و در عامل انحطاط دارای همانندی‌ها و ناهمانندی‌هایی هستند.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۱۹

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۵/۲۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۰۱

نوع مقاله: پژوهشی

واژگان کلیدی:

انقلاب اسلامی، مذهبی، تحلیل گفتمان، نواندیشان متجدد، نواندیشان مجدد، جیمز پل جی

* نویسنده مسئول:

عباس کشاورز شکری

پست الکترونیک: keshavarz@shahed.ac.ir

مقدمه^۱

در فرایند انقلاب اسلامی، گفتمان‌های پرشماری وجود داشت که هر یک از طریق ابزار رسانه‌ای خود، مطرح شده و در ایجاد انقلاب اسلامی نقش مؤثری ایفا کرده‌اند. شناخته‌شده‌ترین این گفتمان‌ها، گفتمان‌های چپ و مذهبی بودند که هر یک مخاطبان و سخنگویان و ابزار تبلیغی خاص خود را داشتند. هر یک از دو گفتمان مذهبی و چپ، از اندیشمندان و نیروهای فکری خود برخوردار بودند و آثارشان نقش مهمی بر خوانندگان و مخاطبان باقی گذاشته بود. کتاب‌های گوناگون گفتمان‌های مذهبی، نقش مهمی در فرایند و شکل‌گیری اندیشه‌های انقلابی در میان متخصصان و احزاب سیاسی انقلابی داشته‌اند؛ زیرا، در فضای انقلابی دههٔ منتهی به انقلاب اسلامی، هر اثری، از جمله کتاب، رمان، شعر، جزوه، نوار کاست، یا سخنرانی‌ای که جوانان را به لحاظ روانی و ادراکی تحریک به انقلاب می‌کرد، با استقبال عموم روبه‌رو می‌شد؛ اما در این بازهٔ زمانی، کتاب، مهم‌ترین خوراک فکری این گفتمان‌ها بود و ابزاری برای هژمونی گفتمان‌های انقلابی در میان جریان‌های مذهبی، ملی‌گرا، و چپ به‌شمار می‌رفت؛ بنابراین، آشکار است که ابزار کتاب، وجه مشترک میان همهٔ مبارزان بود.

گفتمان مذهبی، شامل دو خرده‌گفتمان مذهبی نواندیشی مجدد و نواندیشی متجدد بود که هر دو تلاش می‌کردند تصویری انقلابی از اسلام به‌نمایش بگذارند و جوانان انقلابی را از گرایش به چپ، به‌عنوان تنها ایدئولوژی انقلابی، بازدارند. نواندیشان مذهبی مجدد، با استناد به منابع دینی موجود به بازاندیشی در مسائل سیاسی و اجتماعی و حتی عبادی می‌پرداختند و آن‌ها را با نگاه جدیدی مطرح می‌کردند. آنان در تعارض بین دین و مدرنیته، اصل را بر دین می‌گذاشتند و با طرح مسائلی همچون دین انقلابی، حکومت اسلامی، دخالت مذهب در سیاست، مشارکت زنان در جامعه و انقلاب، از سنت‌مداران مذهبی فاصله می‌گرفتند. آثار شخصیت‌هایی همچون امام خمینی (ره) «ولایت فقیه»، آیت‌الله مرتضی مطهری «نهضت‌های اسلامی صدسالهٔ اخیر»، آیت‌الله سید محمود طالقانی «از آزادی تا شهادت»، آیت‌الله محمدحسین بهشتی «مبارز پیروز در عاشورا»، و نعمت‌الله صالحی نجف‌آبادی «شهید جاوید» از جمله نوشته‌های گفتمان مذهبی بودند. افزون‌براین، نواندیشان مذهبی متجدد نیز در پی آشتی دادن تجدد و دین بودند و در تعارض میان تجدد و دین، اصل را بر تجدد می‌گذاشتند

۱. این مقاله برگرفته از رساله دکترای نویسنده اول با عنوان «تحلیل مؤلفه‌های گفتمان‌های انقلاب اسلامی مبتنی بر کتاب‌های تأثیرگذار بر روند انقلاب» در دانشگاه شاهد است.

و تلاش می‌کردند دین را با تجدد منطبق کنند. آثار مهدی بازرگان «راه طی شده» و علی شریعتی «آری برادر! چنین بود» از جمله منابع مربوط به این گروه به‌شمار می‌آیند. با توجه به مطالب یادشده و مشخص شدن نقش کتاب‌های تأثیرگذار بر هژمونی گفتمان‌های انقلابی در فرایند انقلاب اسلامی، مقاله حاضر در پی تحلیل محتوای آثار گفتمان مذهبی در فرایند انقلاب اسلامی با استفاده از روش نظریه تحلیل گفتمان جیمز پل جی و سپس، مقایسه اجزا، عناصر، و مؤلفه‌های گفتمان‌های آن‌هاست. با مشخص شدن مضامین گفتمانی این کتاب‌ها، ماهیت و فلسفه جهت‌گیری‌های جریان‌های سیاسی حاضر در فرایند انقلاب اسلامی، مشخص و حتی چرایی کنش‌های آن‌ها پس از پیروزی انقلاب، برای مخاطبان روشن خواهد شد. همچنین، مضامین و محتوای اصلی گفتمان‌های اصلی انقلابی، هویدا و ابزاری برای ارزشیابی این جریان‌های فکری به‌دست خواهد آمد. برای رسیدن به چنین اهدافی، پرسش اصلی پژوهش حاضر این است که «تحلیل محتوای آثار گفتمان مذهبی در انقلاب اسلامی براساس روش نظریه جیمز پل جی به چه صورت است؟»

۱. چارچوب نظری پژوهش

گفتمان، نظامی است که به مخاطب می‌گوید، چگونه زبان را در موقعیت‌های عملی یا بافت‌های کاربردی، درک کرده و از آن بهره‌برد (براون و یول^۱، ۱۹۸۳). تحلیل گفتمان، عبارت است از فراتر رفتن از صورت‌های قابل‌رؤیت زبان و رسیدن به زمینه‌های اجتماعی و کشف رابطه متقابل میان زبان و فرایندهای اجتماعی (فاضلی، ۱۳۸۳، ۸۴). به بیان روشن‌تر، تحلیل گفتمان، مطالعه زبان در استفاده واقعی آن در جهان است؛ یعنی مطالعه زبانی که نه تنها برای ارائه امور، بلکه برای انجام کارها نیز به‌کار می‌رود. دیدگاه‌های مختلفی برای تحلیل گفتمان وجود دارد که برخی از آن‌ها در قلمرو رشته زبان‌شناسی قرار می‌گیرند و رابطه تنگاتنگی با مطالعه دستور زبان دارند. گروه دیگری از رویکردهای تحلیل گفتمان، در ارتباط نزدیک با جزئیات دستوری زبان نیستند، ولی با ایده‌ها، مسائل، و موضوعاتی که در زبان گفتاری و نوشتاری بیان می‌شوند، پیوندهایی دارند.

نظریه تحلیل گفتمان پل جی، یکی از تخصصی‌ترین و مهم‌ترین نظریه‌ها برای تشریح ساختار یک متن و دستیابی به عناصر زبانی آن و روابط میان این عناصر است. جیمز پل جی،

1. Brown and Yule

تحلیل گفتمان را چنین تعریف می‌کند: «تحلیل گفتمان عبارت است از تحلیل زبان در کاربرد آن». پل جی بر این نظر است که هر نظریه تحلیل گفتمانی، مجموعه‌ای از ابزارهاست که به کمک آن‌ها می‌توانیم کاربردهای زبان را تحلیل نماییم (جی، ۲۰۱۴، ۱۰۶). پل جی، گفتمان را در بردارنده چیزی بیشتر از زبان می‌داند. به نظر او، گفتمان‌ها همواره متضمن هماهنگ کردن زبان با شیوه عمل، تعامل، ارزش‌گذاری، باور داشتن، احساس، بدن‌ها، لباس‌ها، نمادهای غیرزبانی، اشیاء، ابزارها، فناوری‌ها، زمان، و مکان هستند (جی، ۲۰۱۴، ۱۰۹).

تحلیل گفتمان به کاررفته در پژوهش حاضر دو امکان مهم را فراهم می‌کند؛ از یک سو، مشخص می‌کند که متن از چه اجزا و مؤلفه‌هایی تشکیل شده است و از سوی دیگر، تعیین می‌کند که چه کنش‌های زبانی‌ای در متن انجام می‌شود که همان بیان دیگری از نوع روابط میان اجزا درون متن است. همچنین، برپایه این روش‌ها می‌توان وجه نادیده و ناگفته متون را نیز تحلیل کرد تا در نهایت، به یک دریافت دقیق از ساختار حاکم بر متون دست یافت.

به نظر پل جی، یکی از کاربردهای زبان، این است که به وسیله آن، کنش‌هایی در جهان انجام می‌شود. انجام این کنش‌ها توسط زبان این امکان را فراهم می‌کند که چیزهای موجود در جهان، بهتر و راحت‌تر درک شود. هر زمان که سخنی گفته یا متنی نوشته می‌شود، همیشه و به‌طور هم‌زمان، یکی از هفت مؤلفه زیر در جهان واقع ساخته می‌شود. البته اغلب به‌صورت هم‌زمان، امکان ساخت چندین مؤلفه در جهان وجود دارد. این مؤلفه‌ها که جی آن‌ها را «هفت کارکرد سازندگی» زبان می‌نامد، به شرح زیر است (جی، ۲۰۱۸، ۱۱۸):

- اهمیت: مخاطب از زبان بهره می‌برد تا چیزهایی را در جهان ارزشمند و آن‌ها را از راه‌های مختلف، برجسته کند. چیزهایی (مانند مرگ و زندگی) در جهان هستند که برای همه انسان‌ها اهمیت دارند؛ اما چیزهای دیگری نیز وجود دارند که برای برخی افراد، خاص تلقی می‌شوند؛ به این معنا که اهمیت چیزها برای افراد مختلف، یکسان نیست و افراد مشابه هم در موقعیت‌های مختلف به‌گونه‌ای متفاوت به چیزها ارزش می‌دهند (جی، ۲۰۱۸، ۱۴۲)؛ بنابراین، می‌توان گفت، یک قطعه از متن برای معنادار کردن و ارزش‌بخشی چیزی یا اهمیت بخشیدن به آن به چه صورت عمل می‌کند؟

- کنش: زبان نه تنها برای بیان چیزها بلکه برای انجام آن‌ها نیز استفاده می‌شود؛ حتی اطلاع دادن و آگاهی‌بخشی نیز نوعی کنش به‌شمار می‌آید. انسان‌ها از طریق زبان و به‌کمک واژه‌ها، اقداماتی انجام می‌دهند. در این مورد می‌توان پرسید، این متن درصدد است چه کنش یا

کنش‌هایی را به دیگران محول کند تا دستاورد به‌شمار آید؟

• **هویت‌ها:** انسان‌ها از زبان استفاده می‌کنند تا برپایه داشتن یک هویت یا نقش خاص در جامعه معرفی شوند. برای بهره‌گیری از ابزارهای هویت‌ساز در تحلیل متن باید به این پرسش، پاسخ داده شود: مخاطب می‌کوشد چه هویت یا هویت‌هایی را برای خود نمایان کند یا به دیگران نسبت دهد؟

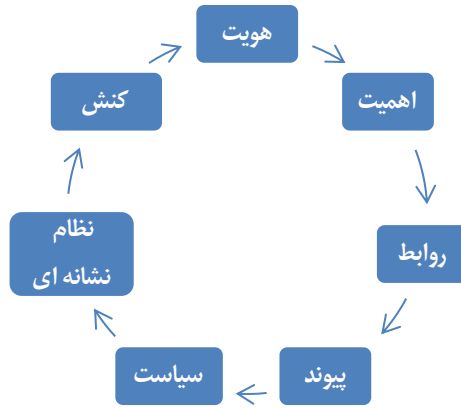
• **رابطه‌ها:** از زبان به‌منظور ایجاد، حفظ، و تداوم روابطی از انواع گوناگون استفاده می‌شود. این روابط میان هویت‌ها برقرار می‌شود و از این‌رو، ارتباط تنگاتنگی با ابزارهای هویت‌ساز دارد. برای استفاده از ابزارهای ارتباط‌ساز در تحلیل متن می‌توان پرسش‌هایی از این قبیل را مطرح کرد: در متن به چه صورت از واژه‌ها و ابزارهای دستوری برای ایجاد، حفظ، یا تغییر انواع روابط میان هویت‌ها (گوینده، افراد دیگر، گروه‌های اجتماعی، فرهنگ، سازمان‌ها و نهادها) استفاده شده است؟

• **سیاست‌ها (توزیع کالاهای اجتماعی):** هنگامی که جیمز پل جی از سیاست سخن می‌گوید، منظورش حکومت، احزاب سیاسی، یا انتخابات نیست، بلکه هدف وی هر شرایط و موقعیتی است که در آن، کالاهای اجتماعی توزیع می‌شوند (جی، ۲۰۱۴، ۱۱۴). در این مورد می‌توان پرسید، به چه صورت کلمات و قطعات گرامری برای ساختن یک نظر در مورد اینکه چه چیزهایی کالاهای اجتماعی هستند یا چگونه باید در جامعه توزیع شوند، به کار می‌روند؟

• **پیوندها:** از ابعاد گوناگونی می‌توان به روابط میان چیزها با یکدیگر در جهان نگریست و از زبان برای ایجاد یا قطع پیوند میان چیزها بهره برد. در این مورد می‌توان پرسید، به چه صورت کلمات به‌کاررفته در متن، پدیده‌ها را به هم ارتباط می‌دهند یا بی‌ربط می‌کنند یا به پیوندهای میان پدیده‌ها بی‌اعتنایی می‌کنند؟

• **نظام‌های نشانه‌ای و دانش:** نظام نشانه‌ای آن است که در هر زبان خاص (مانند روسی، انگلیسی، اسپانیایی و...) یا گونه‌های متفاوتی از یک زبان (مانند زبان حقوق‌دان‌ها، زبان زیست‌شناسان و گویش‌های مختلف یک زبان) یا نظام‌های ارتباطی غیرزبانی (مانند نمودار، تصویر، و...) کلمات و نشانه‌هایی دارای اهمیت و ارزش هستند. در این‌باره می‌توان پرسید: به چه صورت کلمات و گرامر به‌کاررفته در متن نظام‌های نشانه‌ای خاصی را امتیاز می‌دهند یا از امتیاز محروم می‌کنند؟ (خانیکی، ۱۳۹۴، ۲۱۱).

شکل شماره (۱). الگوی مفهومی پژوهش



منبع: الگوی برگرفته از نظریه تحلیل گفتمان جیمز پل جی

۲. جامعه آماری پژوهش

جامعه آماری پژوهش حاضر، جامعه متنی است. به همین مناسبت از هریک از گفتمان‌های انقلاب اسلامی، چند کتاب براساس شیوه نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شد؛ به این ترتیب که از طریق مصاحبه با استادان، خبرگان، و کارشناسان حوزه انقلاب اسلامی و علوم سیاسی و همچنین، مطالعه اسناد و کتاب‌های موجود، آثار سیاسی تأثیرگذار، به‌عنوان پیشگامان هر گفتمان برگزیده و بررسی شدند.

۳. پیشینه پژوهش

در فضای انقلابی دهه منتهی به انقلاب اسلامی، هر اثری از جمله کتاب، جزوه، شعر، رمان، سخنرانی، نوار کاست که جوانان را به لحاظ ادراکی و انگیزشی ترغیب به انقلاب می‌کرد، مورد توجه و اقبال قرار می‌گرفت. هر یک از آثار فوق، نقش بسزایی در روند و شکل‌گیری اندیشه‌های انقلابی متفاوت در میان نخبگان و جریان‌های سیاسی انقلابی داشته است؛ اما در این بازه زمانی، کتاب، مهم‌ترین منبع فکری این گفتمان‌ها بود و ابزاری برای ترویج و بسط گفتمان‌های انقلابی در میان جریان‌های مذهبی، ملی‌گرا، و مارکسیست به‌شمار می‌رفت. در این راستا با بررسی پیشینه تحقیق، پژوهشی که آثار گفتمان مذهبی را با بهره‌مندی از نظریه جیمز پل جی مورد مطالعه قرار دهد، یافت نشد.

حاضری (۱۳۹۹) در مقاله خود با عنوان «بازشناسی گفتمان روشنفکری دینی شریعتی و

مقایسه آن با گفتمان انقلاب اسلامی»، پرسش اصلی خود را چنین بیان می‌کند: «گفتمان روشنفکری دینی شریعتی در چه فضای گفتمانی‌ای شکل گرفته و چه ویژگی‌هایی دارد؟» روش به‌کاررفته در پژوهش یادشده، تحلیل گفتمان است و یافته‌های آن حاکی از این است که هر دو گفتمان، با اعتقاد به آمیختگی دین و سیاست با رویکردی نسبتاً دموکراتیک و با توسل به سازواره «امت و امامت» توانسته‌اند حکومت مطلوب خویش را پایه‌ریزی کنند که در تقابل با نظام‌های توتالیترستی، دین سنتی، و روحانیون حامی آن، به حاشیه‌رانی گفتمان غالب و حاکم عصر، یعنی «گفتمان پهلویسم» منجر شد. تفاوت این پژوهش با پژوهش حاضر، در موضوع پژوهش است.

دارائی (۱۳۹۸) در رساله دکتری خود با عنوان «تحلیل گفتمان انتقادی رمان‌های سیاسی ایران در دوره پهلوی دوم (۱۳۵۷-۱۳۲۰)» در تلاش است به‌منظور شناخت و تبیین ایدئولوژی‌ها و گفتمان‌های سیاسی خودی و دیگری در رمان‌های سیاسی ایران دوره پهلوی دوم، با بهره‌گیری از رویکرد نورمن فر کلاف و جیمز پل جی، گفتمان انتقادی رمان‌های «حاجی آقا»، «دختر رعیت»، «چشم‌هایش»، «نون و القلم»، «تنگسیر»، «توب»، «باشیرو» و «همسایه‌ها» را تحلیل کند.

طایفی و همکاران (۱۳۹۷) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل گفتمان سیاست در رمان با شبیرو؛ نوشته محمود دولت‌آبادی»، پرسش اصلی خود را چنین بیان می‌کند: «در رمان با شبیرو، کدام مضامین، مسائل، رویدادهای سیاسی، هویت‌های اجتماعی-سیاسی برجسته شده است؟» یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که رمان با شبیرو، برآیند گرایش‌های سیاسی-اجتماعی گفتمان چپ (مارکسیسم، کمونیسم و سوسیالیسم) و حزب توده است.

۴. تحلیل محتوای آثار گفتمان اسلامی

در این بخش تلاش شده است با استفاده از هفت پرسش نظریه تحلیل گفتمان جیمز پل جی، ساختار متن آثار مذهبی، مانند کتاب‌های «ولایت فقیه؛ حکومت اسلامی» اثر امام خمینی (ره)، «نهضت‌های اسلامی صدساله اخیر» اثر مرتضی مطهری، «مبارز پیروز در عاشورا» اثر محمدحسین بهشتی، «از آزادی تا شهادت» اثر سید محمود طالقانی، «شهید جاوید» اثر نعمت‌الله صالحی نجف‌آبادی، «راه طی شده» اثر مهدی بازرگان، و «آری برادر! چنین بود» اثر علی شریعتی بررسی و تحلیل شود.

• **ولایت فقیه؛ حکومت اسلامی:** این اثر، معروف‌ترین اثر امام خمینی (ره) و مبتنی بر تبیین و احیای نظریه ولایت فقیه در فقه شیعی است. کتاب «ولایت فقیه» مجموعه سیزده جلسه تدریس است که حضرت امام خمینی (ره) در فاصله اول تا بیستم بهمن ۱۳۴۸ در دوران اقامت در نجف اشرف ایراد فرموده‌اند. این سخنرانی‌ها در همان روزها به صورت‌های مختلف، گاهی کامل و گاه به صورت یک یا چند درس، تکثیر و منتشر شده است.

• **نهضت‌های اسلامی صدساله اخیر:** این اثر مرتضی مطهری به دو بخش تقسیم می‌شود؛ در بخش نخست، ضمن مروری گذرا بر جنبش‌های اصلاح طلبانه صدساله اخیر، واژه «اصلاح» در فرهنگ اسلامی و مفهوم درست اصلاح طلبی در این فرهنگ انسان‌ساز، بررسی شده است. در بخش دوم کتاب، نهضت اسلامی ایران به طور مشخص، هدف پژوهش و بررسی قرار گرفته، ماهیت، هدف، رهبری، و سرانجام، آفات این نهضت، به تفصیل بررسی شده است.

• **مبارز پیروز:** این اثر محمدحسین بهشتی، متشکل از یک مقاله از آیت‌الله دکتر بهشتی به همین نام و نیز چهار سخنرانی است که در سال‌های اقامت در آلمان و مسئولیت مرکز اسلامی هامبورگ ایراد شده است. سخنرانی‌های ایشان در مسجد مرکز اسلامی هامبورگ نیز در شب‌های تاسوعا و عاشورای سال‌های ۱۳۴۴ و ۱۳۴۵ شمسی ایراد شده و تاریخ آخرین سخنرانی، ۹ اردیبهشت ۱۳۴۵ است. در این سخنرانی‌ها، افزون بر نقد مرثیه و غلوهایی که درباره قیام امام حسین رواج داشته، ضمن تأکید بر متوقف نماندن در گریه بر امام، از غمگین بودن به یاد مظلومیت امام در شرایط هولناک استبداد و ظلم رایج حکومت‌های جور، تحلیلی کاربردی و حرکت‌آفرین ارائه شده است که از زمانه خود تا به حال تازه و زنده مانده است.

• **از آزادی تا شهادت:** بی‌شک، یکی از نامدارترین مبارزان دوران پهلوی، به تعبیر رسانه‌ها و گروه‌های مبارز، آیت‌الله طالقانی است. وی مبارزاتش را از دوران رضاشاه آغاز کرده بود و در کوران رقابت‌های احزاب و گروه‌های پرشمار و گوناگونی که با ایده‌ها و مرام‌های چپی و راستی در شهرها جولان می‌دادند، به همراه اندک دلسوزان روحانی و مذهبی، بار تبلیغ دین را در میان جوانان بر دوش می‌کشید. «از آزادی تا شهادت»، روزشماری تفصیلی از زندگی و مجموعه پیام‌ها، سخنرانی‌ها، و مصاحبه‌های آیت‌الله سید محمود علایی طالقانی در دوران انقلاب اسلامی است.

• **شهید جاوید:** صالحی نجف‌آبادی در کتاب «شهید جاوید»، این نظریه مشهور را که

هدف امام حسین را شهادت می‌دانست، رد کرده و هدف از قیام امام حسین (ع) را تشکیل حکومت دانسته است. به‌باور او، پس از مرگ معاویه، بستری برای تشکیل حکومت اسلامی فراهم شده بود و در این هنگام امام حسین (ع) احساس مسئولیت بیشتری کرد و بر خود لازم دانست که برای زنده کردن اسلام، اقدام کند و با تشکیل حکومتی نیرومند، وضع موجود را تغییر دهد و اسلام و مسلمانان را از چنگال ستمگران برهاند. البته او معتقد است که امام حسین (ع) نخست، در پی حکومت برآمد، اما هنگامی که اوضاع دگرگون شد، خواستار صلح شد و سرانجام، ذلت را نپذیرفت و تن به شهادت داد.

• راه طی شده: این کتاب، تفصیل و توسعه چهار جلسه سخنرانی مهدی بازرگان است که به دعوت انجمن اسلامی دانشجویان در آذر ۱۳۲۶ در مسجد سپهسالار ایراد شده است. نگارنده در این کتاب، دل‌مشغولی‌های دینی خود را مطرح می‌کند. فصل نخست به ویژگی‌های دعوی پیامبران، انکار انبیا، اختلاف انبیا با فلاسفه و دانشمندان، قیاس الهام هنرمندان و وحی پیغمبران، و... اختصاص یافته و در فصل دوم، خلاصه ادیان، نخستین ندای هدایت، پیامبران صاحب شریعت، آخرین ندای هدایت یا مرحله نهایی سیر و... بررسی شده است. فصل بعدی با عنوان مراحل نخست تا سوم از راه طی شده، به اصول سه‌گانه ادیان، یعنی توحید، عبادات، و قیامت می‌پردازد و در فصل آخر، با عنوان «اما راه بشر...»، دستاوردهای روشنگر و علمی بشر مترقی امروز، بررسی و این دستاوردها با تعالیم قرآن مقایسه شده است.

• آری برادر! چنین بود: این کتاب به‌نویسنندگی علی شریعتی، به موضوع برده‌داری در تاریخ می‌پردازد و در واقع، نامه‌ای است که دکتر شریعتی هنگام بازدید از اهرام مصر و مشاهده شکوه و عظمت آن‌ها و تحت تأثیر توصیف‌های راهنمای گردشگران از رنج‌هایی که بردگان در مصر باستان متحمل می‌شدند، خطاب به بردگان، نوشته است.

پرسش ۱: در کتاب‌های «ولایت فقیه»، «نهضت‌های اسلامی صدساله اخیر»، «مبارز پیروز در عاشورا»، «از آزادی تا شهادت»، «شهید جاوید»، «راه طی شده» و «آری برادر! چنین بود»، چه ابعادی از واقعیت (اجتماعی و سیاسی)، مهم و برجسته، جلوه داده شده است؟ نویسنده در کتاب «ولایت فقیه»، هدف بعثت انبیا را برقراری عدالت در جامعه می‌داند و در این راستا، در حکومت پیشنهادی خود، به عدالت توجه داشته و در واقع، در پی رژیم است که پایه و مبنای آن، قسط و عدل باشد و این مهم در محتوای کتاب ایشان برای تشکیل حکومت اسلامی، امری برجسته قلمداد شده است: «به حکم عقل و ضرورت ادیان، هدف

بعثت و کار انبیاء، تنها مسئله‌گویی و بیان احکام نیست. در واقع، اساسی‌ترین وظیفه انبیاء، برقراری و تشکیل یک نظام عادلانه اجتماعی از طریق اجرای قوانین و احکام است که البته با بیان احکام و نشر تعالیم و عقاید الهی ملازمه دارد. هدف از بعثت این است که مردم براساس روابط اجتماعی عادلانه، نظم و ترتیب پیدا کرده، قد آدمیت راست گردانند، و این مهم با ایجاد حکومت و اجرای احکام امکان‌پذیر است» (امام خمینی، ۱۳۵۶، ۳۹).

نویسنده کتاب «نهضت‌های اسلامی صدساله اخیر»، جنبش‌ها و نهضت‌های اصلاحی در تاریخ اسلام را به‌عنوان واقعیت‌هایی اجتماعی و سیاسی، برجسته کرده است: «انسان، ابتدائاً می‌پندارد تاریخ اسلام از نظر جنبش‌های اصلاح طلبانه، تاریخی راكد و صامت است. هزار سال است که این اندیشه در میان مسلمانان راه یافته که در ابتدای هر قرن، یک مجدد و احیاکننده دین ظهور خواهد کرد. جنبش‌هایی که داعیه اصلاح داشته‌اند، یکسان نبوده‌اند. برخی داعیه اصلاح داشته و واقعاً هم مصلح بوده‌اند و برخی برعکس، اصلاح را بهانه قرار داده و افساد کرده‌اند. برخی دیگر در آغاز، جنبه اصلاحی داشته و سرانجام، از مسیر اصلاحی منحرف شده‌اند» (مطهری، ۱۳۵۱، ۱۲).

نویسنده کتاب «مبارز پیروز در عاشورا» داشتن هدف و پایبندی و استقامت در مقابل اهداف را مهم و برجسته کرده و برای آن مصادیق تاریخی ارائه داده است: «مبارزه باید هدفی روشن و مشخص، ممتاز، و قابل شناخت داشته باشد. هدف مبارزه باید عالی و بلند و پراززش باشد. گاهی می‌بینید هدف مبارزه معین و روشن است؛ اما هدفی است که فقط ارزش آن را دارد که انسانی وقت صرف آن کند. اگر پای صرف مال رسید، دیگر حاضر نیست. گاهی هدف، کمی ارزنده‌تر است و اگر پای مال رسید، حاضر می‌شود اما اگر پای سلامتی و تندرستی رسید، دیگر حاضر نیست. باز گاهی حاضر است تندرستی خود را فدا کند، اما اگر پای مرگ و جان رسید، دیگر حاضر نیست، پایش می‌لرزد و سست می‌شود؛ اما گاهی هدف مبارزه آن قدر عالی و پراززش است که حاضر است جان خودش و جان عزیزترین افراد و بستگانش را در طبق اخلاص بگذارد و در راه هدف فدا کند. این است آن هدفی که ارزش دارد همه انسان‌ها متوجه آن شوند. این هدف عالی، رضای خداست» (بهشتی، ۱۳۴۱، ۱۷).

نویسنده در کتاب «از آزادی تا شهادت» شکست هیمنه و اقتدار رژیم پهلوی از طریق همه‌گیری و سراسری بودن اعتراضات در کشور و ورود همه اصناف و گروه‌ها به تجمعات را واقعیتی مهم و برجسته می‌داند: «امروز رژیم از اوج قدرت مغرورانه و جباریت خود به موضع

زبونی و نکال رانده شده، در برابر طوفان خشم ملت، به پوزش خواهی و اعتراف به گناهان نشسته است. الذین کفروا اعمالهم کرماد اشتدت بهم الریح فی یوم عاصف؛ همان فردی که تا چندی پیش وجود هر مخالفی را انکار می‌کرد و فریاد انا ربکم الاعلیٰ سر می‌داد و زندانیان سیاسی را یکسره تروریست و خائن می‌خواند و از هیچ‌گونه تحقیر و حبس و شکنجه‌ای بی‌باکانه خودداری نمی‌کرد، امروز در برابر خروش انقلاب و عصیان توده‌های مردم، دست نیاز به‌سوی همان مخالف دراز کرده است تا شاید خود و نظام منحط خود را از میان طوفان نجات دهد. باین‌وجود، این پایان کار نخواهد بود اگرچه راه تا رهایی کامل طولانی است، ولی

طلایی آن پی‌درپی می‌درخشد» (طالقانی، ۱۳۵۸، ۱۱).

نویسنده در کتاب «شهید جاوید» عواملی که سبب پیروزی امام حسین(ع) در برابر یزید و برچیده شدن دستگاه خلافت شد را این‌گونه برجسته کرده است: «اولین عامل پیروزی امام حسین(ع) ضعف حکومت بود؛ زیرا، حکومت یزید به چند دلیل از حکومت معاویه ضعیف‌تر بود. هر حکومتی که می‌خواهد جانشین حکومت ساقط‌شده پیشین شود، در آغاز کار، نوسان و تزلزل دارد. سوءسابقه یزید و خامی و بی‌لیاقتی وی نیز علت دیگری برای ضعف حکومت بود. دلیل دیگر بر ضعف حکومت یزید آن است که حاکم کوفه نتوانست از جنبش مردم کوفه و فعالیت‌های سیاسی مسلم بن عقیل جلوگیری کند. دومین عامل از عوامل پیروزی حسین بن علی، رنجش مردم از حکومت وقت بود؛ زیرا، ستمگری‌های بی‌حد و حصر معاویه در دوران بیست‌ساله حکومتش، جان مردم را به لب آورده بود» (صالحی نجف‌آبادی، ۱۳۵۰، ۳۱).

نویسنده کتاب «راه طی شده» در پی بازآفرینی و برجسته‌سازی کلمه توحید است و در این راستا، نقش علم بررسی می‌کند: «علم، اصل و اساس توحید را احیا نمود. شما اگر از یک دانشمند پرسید، علم چیست؟ بالأخره خواهد گفت: علم، یعنی بیان روابطی که در طبیعت، مابین علل و معلول‌های مشهود وجود دارد. هر محققى که در آزمایشگاه سرگرم تجربیات می‌شود و متفکری که در اوضاع اجتماعی غور می‌نماید، هدفی جز این ندارد که اولاً حوادث و قضایای طبیعت را موشکافی کرده و دقیقاً بشناسد و ثانیاً، ریشه این حوادث و قضایا و ارتباطی را که مابین آن‌ها وجود دارد، کشف کند. هیچ دانشمندی نیست که کوچک‌ترین شیء یا حادثه‌ای را مستقل و اتفاقی دانسته و به یک شیء دیگر یا علتی نسبت ندهد؛ بنابراین، علم، صریحاً یا تلویحاً متکی بر قبول وجود علت و معلول و منکر استقلال ذاتی یا اتفاقی بودن اشیاء است» (بازرگان، ۱۳۳۸، ۹۸).

نویسنده کتاب «آری برادر! چنین بود» رنج و سختی‌هایی که بردگان برای ساخت اهرام مصر تحمل کرده‌اند را به‌عنوان یک واقعیت اجتماعی و سیاسی، برجسته و مهم می‌سازد: «بردگان، هشتصد میلیون تخته‌سنگ بزرگ را از سوان، همان‌جایی که سد معروف اسوان را ساخته‌اند، به قاهره آورده‌اند و نه هرم ساخته‌اند که شش تا کوچک است و سه تای دیگر، بزرگ که شهره جهانند. هشتصد میلیون سنگ را از فاصله ۹۸۰ کیلومتری به قاهره آوردند و روی هم چیدند و بنایی ساختند تا جسد مومیایی‌شده فرعون و ملکه را در زیر آن دفن کنند؛ و خود دخمه، مدفن اصلی که محلی است بزرگ، فقط از پنج قطعه‌سنگ یکپارچه و خام ساخته شده است که چهار قطعه سنگ بزرگ به‌عنوان دیوار بزرگ و یک قطعه دیگر به‌عنوان سقف اتاق است. برای تصور قطر و وزن سنگی که سقف را تشکیل می‌دهد، کافی است بدانیم، جنسش از رخام است و چندین میلیون قطعه‌سنگ بزرگ را تا نوک اهرام روی همین سقف چیده‌اند و این سقف، پنج‌هزار سال است که این وزن را تحمل می‌کند» (شریعتی، ۱۳۵۰، ۴).

پرسش ۲: در کتاب‌های «ولایت فقیه، نهضت‌های اسلامی صدساله اخیر، مبارز پیروز در عاشورا، از آزادی تا شهادت، شهید جاوید، راه طی شده و آری برادر! چنین بود»، کدام هویت‌های اجتماعی و سیاسی به‌نمایش گذاشته شده‌اند؟

در کتاب «ولایت فقیه» هویت‌های اجتماعی و سیاسی‌ای همچون زمامدار حکومت اسلامی، ولایت فقیه، ولایت اعتباری، و ولایت تکوینی را به‌نمایش می‌گذارد. نویسنده کتاب «نهضت‌های اسلامی صدساله اخیر»، هویت اجتماعی و سیاسی افرادی همچون سید جمال‌الدین اسدآبادی، شیخ محمد عبده و عبدالرحمن کواکبی را به‌نمایش گذاشته است. نویسنده کتاب «مبارز پیروز در عاشورا» هویت‌های اجتماعی و سیاسی واقعه عاشورا را توضیح می‌دهد. نویسنده در کتاب «از آزادی تا شهادت» ویژگی‌های شخصیتی و روحی خود پس از خروج از زندان، نقش و ویژگی هویتی معلمان و فرهنگیان را در پیروزی انقلاب اسلامی، و نقش هویتی ارتشیان و نظامیان را در فرایند انقلاب اسلامی به‌نمایش می‌گذارد. نویسنده کتاب «شهید جاوید»، هویت‌های اسلامی‌ای مانند قیام ابتدایی، قیام دفاعی، و جنبش کوفه را به‌نمایش گذاشته است. نویسنده کتاب «راه طی شده» مفاهیمی همچون دنیاپرستان، خداپرستان، حضرت نوح، حضرت ابراهیم، حضرت یوسف، حضرت مسیح، پیغمبر آری، و حضرت محمد(ص) را به‌عنوان هویت‌های اجتماعی و سیاسی کتاب خود به‌نمایش گذاشته است. نویسنده کتاب «آری برادر! چنین بود» هویت‌هایی چون امام علی(ع)

و پرویز خرسند را در کتاب خود مشخص کرده است.

پرسش ۳: در کتاب‌های «ولایت فقیه، نهضت‌های اسلامی صدساله اخیر، مبارز پیروز در عاشورا، از آزادی تا شهادت، شهید جاوید، راه طی شده، و آری برادر! چنین بود»، رابطه‌های انسانی چگونه است؟ چه نوع روابط اجتماعی و سیاسی‌ای ساخته شده است؟

نویسنده کتاب «ولایت فقیه» هدف از تشکیل حکومت اسلامی را خارج شدن اکثریت زیر سلطه و مستضعف از زیر سلطه اقلیت مستبد می‌داند. به همین دلیل بر این نظر است که نظام‌های اقتصادی ظالمانه، دو دسته مردم ظالم و مظلوم را به وجود آورده است که لازم است به منظور نجات مردم مظلوم و محروم، حکومت اسلامی تشکیل شود: «استعمارگران به دست عمال سیاسی خود که بر مردم مسلط شده‌اند، نظامات اقتصادی ظالمانه‌ای را تحمیل کرده‌اند و بر اثر آن، مردم به دو دسته تقسیم شده‌اند: ظالم و مظلوم. در یک سو، صدها میلیون مسلمان گرسنه و محروم از بهداشت و فرهنگ قرار گرفته است و در سوی دیگر، اقلیت‌هایی از افراد ثروتمند و صاحب قدرت سیاسی که فاسدند. مردم گرسنه و محروم تلاش می‌کنند که خود را از ظلم حکام غارتگر نجات بدهند. علمای اسلام موظفند با انحصارطلبی و استفاده‌های نامشروع ستمگران مبارزه کنند و نگذارند عده کثیری گرسنه و محروم باشند و در کنار آن‌ها ستمگران غارتگر و حرام‌خوار در ناز و نعمت به سر ببرند. وظیفه علمای اسلام و همه مسلمانان است که به این وضع ظالمانه خاتمه بدهند و در این راه که راه سعادت همه انسان‌ها است، حکومت ظالم را سرنگون کنند و حکومت اسلامی تشکیل دهند» (امام خمینی، ۱۳۵۶، ۳۱).

نویسنده کتاب «نهضت‌های اسلامی صدساله اخیر» آشنایی و شناخت سیدجمال‌الدین اسدآبادی از تفکرات جامعه شیعه و جامعه سنی را در شکل‌گیری ساخت اجتماعی و سیاسی زمان خودش، مثبت قلمداد می‌کند: «سیدجمال به خاطر آشنایی نزدیک با جامعه شیعه و با جامعه سنی، تفاوت و دوگانگی وضع روحانیت شیعه را با روحانیت سنی به خوبی درک کرده بود. وی می‌دانست که روحانیون سنی، یک نهاد مستقل ملی نیستند و در طرفی دیگر، قدرت‌های استبدادی و استعماری به‌شمار نمی‌روند. روحانیت شیعه، وابسته به حکومت‌هایی است که خود قرن‌ها آن را به‌عنوان اولی‌الامر به جامعه معرفی کرده‌اند. در نتیجه در جامعه تسنن به سراغ علما نمی‌رفت. مستقیماً به سراغ خود مردم می‌رفت. به نظر وی، علمای دینی سنی از جهت آنکه بشود به‌عنوان پایگاه ضداستبداد و ضداستعمار از آن‌ها بهره گرفت، امتیاز خاصی ندارند؛ مانند سایر طبقاتند» (مطهری، ۱۳۵۱، ۱۸).

نویسنده کتاب «مبارز پیروز» مصاحبت و گفت‌وگو میان امام حسین (ع) و دشمن را پیش از آغاز جنگ، لازم و ضروری دانسته و این کار را در جهت ایجاد آگاهی، بصیرت، و روشنگری، بسیار تأثیرگذار می‌داند: «امام حسین (ع)، سپاه را تنظیم کرد. بعد فرمود، بگذارید من پیش از هر کاری با این مردم صحبت کنم. فرمود مرکبش را آوردند. سوار شد. با هیمنه و شکوه آمد جلوی لشکر دشمن ایستاد و با صدای بلند، مردم را دعوت به سکوت و شنیدن کرد. همه ساکت شدند و گوش کردند. در میان سخنان حضرت، دوسه جمله خیلی جالب است؛ یکی اینکه اول فرمود: آی مردم! اگر مرا نمی‌شناسید، بروید از کسانی که میان شما هستند و خاندان پیغمبر را می‌شناسند، پرسید تا مرا به شما معرفی کنند. آیا می‌دانید من فرزند پیغمبر خدایم؟ برای چه حسین بن علی خودش را روز عاشورا در میدان کربلا معرفی می‌کند؟ برای اینکه فردا این مردم خائن منافق دورو نشینند و بگویند، عجب ابن زیاد ما را اغفال کرد، ما را فریب داد، ما تصور کردیم مرد دیگری آمده است. اگر می‌دانستیم این همان حسین بن علی است که ما او را دعوت کرده‌ایم، هیچ زمان به جنگ با وی نمی‌رفتیم، بلکه به او کمک هم می‌کردیم» (بهشتی، ۱۳۴۱، ۴۷).

نویسنده کتاب «از آزادی تا شهادت»، پیروزی انقلاب اسلامی را ناشی از اتحاد و یکپارچگی گروه‌ها و اقشار مختلف جامعه می‌داند و بر این نظر است که روابط اجتماعی ساخته شده این گروه‌ها می‌تواند عامل مهمی برای رسیدن به اهداف باشد: «درود بر پیشوایان و مراجع دینی که در خلال پریشیب و فراز تاریخ اسلام، راهنمای مسلمانان بودند. درود بر مرجع عالی قدر تبعیدی که اسلام و مسلمانان را برای قیام به وظیفه‌های زمان، رهبری نمود. درود بر شهدا و فدائیان اسلام که با تقوا، پیشتاز حرکت انقلابی قرن اخیر بودند. درود بر اندیشمندان قرن اخیر که نسل جوان و رمیدگان از اسلام را جذب و آگاه کردند. درود بر رهبران ملی و مذهبی که با استعمار قهار نفت‌خوار به مبارزه برخاستند و ملت‌های استثمارزده را بیدار کردند. درود بر دانشگاهیان متعهد که با نور قلم و تحقیق، راهنمای نسل جوان ما هستند و به رسالت خود آگاهند. درود بر تجار که پیشگامان جنبش و سرمایه‌های اصیل مسلمانند و گوش به ندای رهبری دارند. درود بر نویسندگان و کارمندان خبرنگاران و کارگران چاپ و مطبوعات که ارکان قانونی و زبان ملت و روشنگر جریان‌های داخلی و خارجی هستند. درود به فرزندان عزیز کرد و بلوچ و عشایر جنوب و ترکمنان که مرزداران غیور و یک ایرانی‌اند. درود و پیام همبستگی به زعمای مذهبی مشهد و پزشکان و پزشکیاران و کارمندان متحصن در بیمارستان» (طالقانی، ۱۳۵۸، ۲۱).

نویسنده کتاب «شهید جاوید»، هدف یزیدین معاویه از برقراری ارتباط با امام حسین (ع) را تثبیت حکومت خود می‌داند و معتقد است، یزید برای مقبولیت و مشروعیت بخشی به حکومت و خلافت خود، ناچار به پذیرش رأی و نظر افراد شاخصی چون حسین بن علی بود. وی در این باره می‌نویسد: «چون ولیعهدی یزید، زیر برق سرنیزه و درخشش درهم و دینار به ملت مسلمان تحمیل شده بود و مردم از آن ناراضی بودند، پس از مرگ معاویه، بدون تردید، افکار عمومی، متوجه شخصیت‌های بزرگی می‌شد که لیاقت خلافت را داشتند و معلوم بود در این میان، حسین بن علی (ع) در درجه اول قرار داشت. امام حسین (ع) در نظر ملت مسلمان، به قدری بزرگ بود که اگر مردم آزاد بودند، بدون تردید او را بر خلافت برمی‌گزیدند و اگر خود آن حضرت، خلافت را قبول نمی‌کرد، هرکس را که او برای زمامداری تعیین می‌کرد، اکثریت عظیم ملت می‌پذیرفتند. با این تفاسیر، پیداست اگر چنین شخصیتی، خلافت یزید را می‌پذیرفت، اکثریت مردم به پیروی او تسلیم یزید می‌شدند و راه حکومت وی هموار می‌شد. لذا بیعت کردن حسین بن علی (ع)، یعنی بیعت کردن اکثریت مردم مسلمان. روی همین حساب بود که یزید می‌خواست برای تثبیت سلطنت خود، موافقت اجباری آن حضرت را جلب نماید تا دیگران از وی پیروی کنند» (صالحی نجف‌آبادی، ۱۳۵۰، ۸).

نویسنده کتاب «راه طی شده» از چند دسته روابط اجتماعی و سیاسی یاد می‌کند. رابطه دسته متدین و دسته متجدد، رابطه پیغمبران با فیلسوفان و دانشمندان، قیاس الهام هنرمندان و وحی پیغمبران، و رابطه جامعه و دین. نویسنده درباره رابطه بین متدینان و متجددان می‌گوید: «اگر از دو دسته از مردم امروزی که از لحاظ عقاید و افکار در دو قطب مخالف قرار گرفته‌اند و یک دسته را متدین و دسته دیگر را متجدد می‌گویند، پرسید وضع دین‌داری در دنیا چگونه است و انسان متمدن تا چه درجه به کتب مذهبی اعتقاد پیدا کرده یا به عبارت دیگر، بشر تا چه مرحله از راهی را که انبیا رسم نموده‌اند، طی کرده است، تقریباً یک‌جور جواب خواهید شنید. هر دو دسته جواب منفی می‌دهند» (بازرگان، ۱۳۳۸، ۲۱).

نویسنده کتاب «آری برادر! چنین بود» حضرت علی (ع) را یک انسان کامل و مظهر عدالت‌طلبی و ظلم‌ستیزی می‌داند که جامعه به فردی مانند وی نیاز دارد: «علی (ع) بهتر از سقراط می‌اندیشد، اما نه برای اثبات فضایل اخلاقی اشرافیتی که بردگان از آن محرومند، بلکه برای اثبات ارزش‌های انسانی که در ما بیشتر است. او مظهر عدالت و مظهر تفکر است؛ اما نه در گوشه کتابخانه‌ها از سرنوشت مردم و رنج خلق و گرسنگی توده بی‌خبرند. او در همان حال

که در اوج آسمان‌ها پرواز می‌کند، نالهٔ کودک یتیمی تمام اندامش را مشتعل می‌کند. او در همان حال که در محراب عبادت، رنج تن و نیش خنجر را فراموش می‌کند، به خاطر ظلمی که بر یک زن یهودی رفته است، فریاد می‌زند. اکنون برادر! در وضع و در عصر و در جامعه‌ای زندگی می‌کنیم که باز من و هم‌نژادم و هم‌طبقه‌هایم به او نیازمندیم. اکنون نیازمند اویم و محتاج پیشوایی چون او برای اینکه همهٔ تمدن‌ها و فرهنگ‌ها و مذاهب‌ها یا انسان‌ها را حیوانات اقتصادی ساخته‌اند و یا حیوان‌نیاشگر درون‌گرای فردی در دخمه‌های عبادت و روحانیت یا مردان اندیشه و تفکر و عقل ولی بی‌احساس، بی‌دل، بی‌عمق، و بی‌عشق یا مرد احساس و عشق و الهام اما بی‌عقل و او مرد همهٔ این ابعاد است. من در جامعه‌ای هستم که در برابر دشمن در یک نظام نیرومند بر بیش از نیمی از جهان حکومت می‌کند و نسل مرا برای بردگی تازه از درون می‌سازد برادر! (شریعتی، ۱۳۵۰، ۱۱).

پرسش ۴: در کتاب‌های «ولایت فقیه، نهضت‌های اسلامی صدسالهٔ اخیر، مبارز پیروز در عاشورا، از آزادی تا شهادت، شهید جاوید، راه طی شده، و آری برادر! چنین بود»، چه نوع پیوندهای معناداری میان چیزها (اشیاء، رویدادها، پدیده‌ها، جمله‌ها، و...) با یکدیگر و همچنین، میان چیزها و افراد، ایجاد شده است؟

در کتاب «ولایت فقیه» تلاش شده است تا با مقایسهٔ حکومت اسلامی با حکومت‌های دیگر، همسانی‌ها و ناهمسانی‌های این دو نظام سیاسی مشخص شود و استقرار حکومت اسلامی، بر حکومت‌های مستبد فعلی ترجیح داده شده است: «حکومت اسلامی، هیچ‌یک از انواع طرز حکومت‌های فعلی نیست؛ مثلاً استبدادی که رئیس دولت مستبد و خودرأی باشد؛ مال و جان مردم را به بازی بگیرد و در آن به دلخواه دخل و تصرف کند؛ هرکس را اراده‌اش تعلق گرفت، بکشد و هرکس را انعام کند. حکومت امیرالمؤمنین و سایر خلفا هم، چنین اختیاراتی نداشتند. حکومت اسلامی نه استبدادی است و نه مطلقه، بلکه مشروطه است؛ به این شکل که حکومت‌کنندگان در اجرا و اداره، مقید به یک مجموعه شرط هستند که در قرآن کریم و سنت رسول مشخص شده است. حکومت اسلام، حکومت قانون است. حکومت در اسلام، به مفهوم تبعیت از قانون است و فقط قانون بر جامعه حکمفرمایی دارد. حکومت اسلامی، سلطنتی نیست، چه برسد به شاهنشاهی. در حکومت اسلامی، برخلاف رژیم شاهنشاهی، از کاخ‌های بزرگ، عمارات کذایی، خدم و حشم، دفتر مخصوص، دفتر ولیعهد که نصف یا بسیاری از بودجهٔ مملکت را از بین می‌برد، خبری نیست. اگر این تشریفات پرخرج سلطنتی و

این ریخت‌وپاش‌ها و اختلاس‌ها نبود، بودجه مملکت کسر نمی‌آورد تا در برابر آمریکا و انگلیس خاضع شوند و تقاضای قرض و کمک کنند. مملکت به‌خاطر این ریخت‌وپاش‌ها و اختلاس‌ها محتاج شده است» (امام خمینی، ۱۳۵۶، ۳۶).

نویسنده در بخشی از کتاب «نهضت‌های اسلامی صدساله اخیر» بر این نظر است که سیدجمال اسدآبادی، در پی برقراری ارتباط و پیوند بین مسلمانان و تجدد بود. دغدغه اصلی وی، شرح علت عقب‌ماندگی مسلمانان در دوران معاصر بود و در این راستا، با سفرهای پرشماری که به کشورهای پیشرفته داشت، در پی کسب آشنایی و آشناسازی مسلمانان با علوم جدید بود: «سید جمال اسدآبادی، مردی تجددگرا بود و مسلمانان را به علوم و فنون جدید و اقتباس تمدن غربی می‌خواند و با بی‌سوادی و بی‌خبری و عجز فنی و صنعتی مسلمانان به‌پیکار برخاسته بود. متوجه خطرهای تجددگرایی‌های افراطی بود. وی می‌خواست مسلمانان، علوم و صنایع غربی را فراگیرند، ولی با اینکه اصول تفکر مسلمانان، یعنی جهان‌بینی آن‌ها، جهان‌بینی غربی شود و جهان را با همان عینک ببیند که غرب می‌بیند، مخالفت کرد. وی مسلمانان را دعوت کرد که علوم غربی را یاد بگیرند، ولی از اینکه به مکتب‌های غربی بپیوندند، آن‌ها را برحذر می‌داشت. سیدجمال، همان‌طور که با استعمار سیاسی غرب پیکار می‌کرد، با استعمار فرهنگی نیز در ستیزه بود. با متجددانی که جهان را و درواقع، قرآن و مفاهیم اسلامی را می‌خواستند از دیدگاه غربی تأویل کنند، مبارزه می‌کرد. توجیه و تفسیر مفاهیم ماوراءالطبیعی قرآن و تطبیق آن‌ها را به امور حسی و مادی، جایز نمی‌دانست» (مطهری، ۱۳۵۱، ۲۲).

نویسنده کتاب «مبارز پیروز در عاشورا» پیوند معناداری میان امیال و خواسته‌های انسان که بسیار متنوع و البته متضاد هستند، قائل می‌شود: «یک نوع از امیال و خواسته‌های انسان، متوجه هواها و هوس‌ها، از قبیل آنچه امیال صرفاً حیوانی نامیده می‌شود که هدفش برخورداری از خوردنی‌ها، آشامیدنی‌ها، دیدنی‌ها، و لذت‌هاست، و در مقابل این امیال و خواسته‌ها تمایلات نیرومند دیگری به او داده شده که او را از منطقه خطر دور می‌کند و به‌جایی برتر و بالاتر می‌کشاند و به زندگی معنوی، عقلانی، نورانی، و انسانی فرامی‌خواند. توانایی‌ها و نیروها و اراده انسان در میان این دو دسته امیال و خواسته‌های متضاد و مختلف، دائم در حال تشنج و اضطراب است» (بهشتی، ۱۳۴۱، ۷).

نویسنده در کتاب «از آزادی تا شهادت» نگرانی و ناراحتی خود را از مطبوعات و جراید، به‌سبب تحریف و عدم انتشار مطالب و صحبت‌هایش، این‌گونه ابراز می‌دارد: «ما در گذشته از

مطبوعات، دل خوشی نداشتیم و صحبت‌ها و نظرات ما، اکثر اوقات تحریف می‌شد، اما به خواست خدا که اکنون با مبارزات کارکنان زحمتکش مطبوعات، محیط بهتری به وجود آمده است، می‌توانیم مطالب خود را به جراید اظهار کنیم. اگرچه هنوز محدودیت‌هایی برای ما وجود دارد و با توجه به اوضاع و احوال کشور نمی‌توان آزادانه حقایق را اظهار نمود؛ با این وجود، در اولین فرصت، دیدگاه‌های خود را دربارهٔ اوضاع به اطلاع مردم خواهیم رساند» (طالقانی، ۱۳۵۷، ۱).

نویسندهٔ کتاب «شهید جاوید»، میان قیام امام حسین (ع) و محیط سیاسی اسلام، پیوند و ارتباط برقرار می‌کند و بر این نظر است که پس از مرگ معاویه، بهترین فرصت برای استقرار خلافت اسلامی فراهم شد: «حکومت عدالت‌کش معاویه با مرگ وی به پایان رسید و یزید، هنوز جای پای خود را محکم نکرده و بهترین فرصت به وجود آمده که مردم آزادی‌خواه، نیروهای خود را متشکل کنند و خلافت اسلامی را به مرکز اصلی خود برگردانند. به منظور برگرداندن خلافت به مرکز اصلی خود، قبل از هر چیز، وجود رهبر لایقی لازم است که در پرتو محبوبیتش، برای این کار اقدام کند و لایق‌ترین فرد مورد احترام در جهان اسلام، حسین بن علی (ع) است. محیط سیاسی اسلام، تشنهٔ قیام و اقدام وی هستند و روح بزرگ و اصلاح‌طلب امام هم، پیش از وقت، منتظر فرصت بود که پس از مرگ معاویه اگر شرایط مساعد باشد، اصلاحات گسترده‌ای را در زمینهٔ تشکیل حکومت و سایر شئون حیاتی مسلمانان شروع کند و از کشور اسیر، کشوری آزاد و آباد بسازد» (صالحی نجف‌آبادی، ۱۳۵۰، ۵).

نویسنده در کتاب «راه طی شده» سعی می‌کند میان اشیاء و پدیده‌ها همچون ریش، عبا و عمامه، انگشتر، بت پرستی، و ارواح، پیوند معناداری برقرار کند. وی اشاره می‌کند: «غالباً دیانت را در ریش و عبا و عمامه تصور می‌کنند و کسی را مؤمن می‌دانند که انگشتر درشت بی‌قواره‌ای در دست داشته، با نعلین زرد ناراحتی با طمأنینه راه رود و مشغولیتی جز ورد و صلوات نداشته باشد» (بازرگان، ۱۳۳۷، ۲۱).

نویسندهٔ کتاب «آری برادر! چنین بود» در تلاش است ارتباط معناداری میان نظام برده‌داری در گذشته و شیوهٔ جدید برده‌داری در وضعیت فعلی برقرار کند و سرانجام به این نتیجه می‌رسد که در هر دو صورت، دچار بردگی هستیم: «برادر! تو اربابت را به سادگی می‌شناختی و درد شلاقی را که می‌خوردی، به سادگی احساس می‌کردی و می‌دانستی که برده‌ای و چرا برده‌ای و کی برده شدی و چه کسانی برده‌اند و ما اکنون با سرنوشتی هم‌رنگ تو،

بی‌آنکه بدانیم کی ما را به بردگی این قرن کشانده است و از کجا غارت می‌شویم و چگونه به تسلیم و چگونه به انحراف اندیشه و چون به عبودیت زمینی دچار شده‌ایم. اکنون نیز ما را چون چهارپایان، نه تنها به بردگی می‌کشند که به بهره‌کشی گرفته‌اند. بیش از عصر تو، بیش از نسل تو، برادر ما بهره می‌دهیم. همه قدرت‌ها و سرمایه‌ها و نظام‌ها و ماشین و کاخ‌های بزرگ جهان و همه این سرمایه‌های عظیم و غنا و ثروت و تولید را ما با پوست، گوشت و خون و رنج و پریشانی و محرومیت می‌چرخانیم و فقط به اندازه‌ای می‌دهند که فردا باز به کار آییم. بیش از عصر تو برادر! محرومیم و ظلم و تبعیض طبقاتی و ستم بیش از زمان توست؛ اما با چهره و پیرایه‌های تازه‌تر» (شریعتی، ۱۳۵۰، ۱۱).

پرسش ۵: در کتاب‌های «ولایت فقیه، نهضت‌های اسلامی صدساله اخیر، مبارز پیروز در عاشورا، از آزادی تا شهادت، شهید جاوید، راه طی شده، و آری برادر! چنین بود»، چه کنش‌های زبانی و غیرزبانی‌ای در برابر مسائل صورت گرفته است؟

نویسنده کتاب «ولایت فقیه»، عموم مردم را به ایجاد وضعیتی مانند واقعه عاشورا تحریک و دعوت می‌کند: «اسلام را عرضه بدارید و در عرضه آن به مردم، نظیر عاشورا را به وجود آورید. اگر اسلام را معرفی نمایید، خواستاران آن بسیارند. وقتی کلمه‌ای القا می‌شود، موجی از مردم از آن استقبال می‌کنند. به‌خاطر اینکه مردم، همگی از وضع، ناراحت و ناراضی‌اند، زیر سرنیزه و خفکان نمی‌توانند حرفی بزنند. کسی را می‌خواهند که بایستد و با شجاعت صحبت کند. حقایق را به زبان ساده برای عامه مردم بیان کنید و آنان را به شور و حرکت درآورید. از همه مردم کوچه و بازار از همین کارگران و دهقانان پاک‌دل و دانشجویان بیدار، مجاهد بسازید. همه مردم، مجاهد خواهند شد» (امام خمینی، ۱۳۵۶، ۹۳).

نویسنده کتاب «نهضت‌های اسلامی صدساله اخیر» نخست، دردهایی را نام می‌برد که سیدجمال برای جامعه اسلامی تشخیص داده بود و پس از آن، راهکار و کنش متقابل آن‌ها را توضیح می‌دهد: «دردهایی که سیدجمال در جامعه اسلامی تشخیص داد، عبارت بود از استبداد حکام، جهالت و بی‌خبری اکثر مسلمانان و عقب ماندن از کاروان علم و تمدن، نفوذ عقاید خرافی در اندیشه مسلمانان، جدایی و تفرقه میان مسلمانان و نفوذ استعمار غربی» (مطهری، ۱۳۵۱، ۲۳).

نویسنده کتاب «مبارز پیروز در عاشورا» درباره کنش‌هایی که یک مبارز پیروز بایستی انجام دهد، می‌گوید: «مبارزه پیروز شرایطی دارد؛ سنی دارد. بایستی آن سنن و شرایط را

بشناسیم و در مبارزات حیاتی از آن‌ها پیروی کنیم. اول اینکه، مبارزه باید هدف داشته باشد؛ هدفی مشخص و روشن، صریح و قاطع. مبارزه بی‌هدف، معنی ندارد. هر مبارزه‌ای هدفی دارد، اما گاه اتفاق می‌افتد که هدف‌ها نامشخص است؛ مبهم است. کما اینکه می‌بینید فردی عمری را در مبارزه گذرانده، اما در پایان، چیزی گیرش نیامده است. چرا؟ چون در تمام مدت مبارزه، ماریج حرکت کرده، خمیده حرکت کرده، کار کرده، تلاش کرده، اما نه به سمت هدف معین و مشخص، بلکه به یک نقطه مبهم و تاریک رو آورده است. به همین جهت، نیروهایش، هدر رفته و به جایی نرسیده است» (بهشتی، ۱۳۴۱، ۱۷).

نویسنده در کتاب «از آزادی تا شهادت» در روزهای منتهی به انقلاب اسلامی، برای مقابله و رویارویی با دسیسه‌های استعمار، کنش معطوف به همبستگی را از تمام نیروهای ملت، اعم از شیعه یا غیرشیعه، می‌خواهد: «همه ما مرهون مبارزات ملت، روحانیون، و جوانان و دانشجویان و حرکت اسلامی عمیقی هستیم که پیش آمده است؛ نه مرهون هیچ‌کس دیگر. حرکت کنونی مردم که این چنین عمیق شده است، آرزویی است که در مدت چهل سالی که وارد مبارزات اسلامی شده‌ام، همیشه داشته‌ام و امیدوارم هوشیاری همه اقشار، به خصوص روحانیون و طبقه جوان و دانشگاهی، دسایس کهنه استعمار و عوامل استعمار را خنثی نماید. تمام نیروهای ملت را که اکثرشان مسلمان شیعه هستند، به اتحاد و همبستگی و خنثی کردن دسیسه‌های عوامل بیگانه و استعمار، از هر جناحی که هستند، دعوت می‌کنم. باید به فکر همبستگی و یگانگی و همفکری و رفع اشتباهات گذشته بود و توبه به معنای عام» (طالقانی، ۱۳۵۸، ۲).

نویسنده کتاب «شهادت جاوید»، هدف از قیام سیاسی و اجتماعی امام حسین (ع) را تغییر حکومت ظالم، ضرورت تشکیل حکومت، شرایط تشکیل حکومت، و حمایت و دفاع از اسلام می‌داند: «سازمان حکومت یزیدی براساس ظلم و تجاوز و کوبیدن احکام اسلام استوار شده و طبق فرمایش رسول خدا (ص) بر همه کسانی که قدرت دارند، واجب است در دفع ظلم و تجاوز بکوشند؛ ولی من از نظر قرابت با پیغمبر و از نظر رهبری مردم، وظیفه بیشتر و مسئولیت سنگین‌تری داشتم. در حال حاضر، راه جلوگیری از ظلم عمال حکومت و حمایت از اسلام، منحصر به تشکیل حکومت است؛ زیرا، عمال حکومت، نه خود دست از تجاوز برمی‌دارند و نه به نصیحت ناصحان مشفق گوش می‌دهند و همچنان به روش شیطانی خود ادامه می‌دهند؛ بنابراین، راه جلوگیری از تجاوز حکومت وقت، منحصر است به اینکه نیروهای طرفدار عدالت متشکل شوند و قدرتی به وجود آورند و حکومت نیرومندی تشکیل بدهند و قدرت را با قدرت، جواب بگویند. برای تشکیل

حکومت، نیروی کافی موجود بود؛ زیرا، نیروهای داوطلبی که زیر نظر نماینده مخصوص من تشکیل یافته بود، هسته مرکزی قدرت حکومت به شمار می‌رفت و برای بسته شدن نطفه حکومت صد درصد اسلامی کافی بود. اقداماتی که تا به حال برای مقاومت در برابر ظلم و برای تشکیل حکومت صد درصد اسلامی کردیم، به خاطر این بود که اسلام پایمال شده را زنده کنیم» (صالحی نجف‌آبادی، ۱۳۵۰، ۲۹۳).

نویسنده در کتاب «راه طی شده» درباره اینکه بشر به چه صورت می‌تواند کنش معطوف به هدف انبیا را ادامه دهد، اشاره می‌کند: «این راه، راه انبیا بود که پرواز مستقیم است و از بالای سر مسائل و مشکلات به هدف واصل شده‌اند. راه بشر، غیر از این است. راه ما، راه خاکی است. ما اگر می‌خواهیم از جلگه‌ای به قلّه کوه برسیم، مجبوریم با پای پیاده قدم به قدم پیش روییم و در پستی‌ها سرازیر شویم و از بلندی‌ها بالا برویم. سر راهمان در نتیجه پیش‌آمد موانع، انواع پیچ‌وخم‌ها و حتی انحراف و برگشت‌ها وجود خواهد داشت. چه بسا به خطرات بر بخوریم... ولی در هر حال می‌خواهیم آن راه را طی کنیم، اگرچه مدت بیشتر و زحمت زیادتری لازم باشد. بالاخره باید بتوانیم این راه را طی کنیم و به همان هدف و حقیقتی برسیم که شما مدعی هستید با پرواز مستقیم دسترسی یافته‌اید و به رأی العین ببینیم. پیغمبر می‌گوید: من از راه وحی درک وجود صانع و قبول قیامت را کرده‌ام. ما می‌گوییم با پای تجربه و تربیت و با چشم استدلال باید به آن برسیم. ایرادی هم به ما نیست. بشر چنین خلق شده است» (بازرگان، ۱۳۳۸، ۴۶).

نویسنده کتاب «آری برادر! چنین بود» در پاسخ به راهنمای سفر که گفت، آن‌ها چیزی جز مشتی سنگ نیستند، کنش خاصی از خود نشان می‌دهد و می‌نویسد: «گفتم دیگر ره‌ایم کن که به همراهی تو نیازی نیست. من خودم می‌روم. رفتم و در کنار دخمه‌ها نشستم و دیدم چه رابطه خویشاوندی نزدیکی است میان من و خفتگان این دخمه‌ها. هردو از یک نژادیم» (شریعتی، ۱۳۵۰، ۴).

پرسش ۶: در کتاب‌های «ولایت فقیه، نهضت‌های اسلامی صدساله اخیر، مبارز پیروز در عاشورا، از آزادی تا شهادت، شهید جاوید، راه طی شده و آری برادر! چنین بود»، چه نوع سیاستی برای توزیع منافع (خیرهای) اجتماعی پیشنهاد شده است؟

در کتاب «ولایت فقیه»، سیاست توطئه‌ای دولت استعماری انگلیس در آغاز مشروطه را که با خارج کردن احکام اسلامی از دستگاه قضا و عدلیه و به کار رفتن محتوای قانونی از انگلیس، فرانسه، و بلژیک همراه بود را سیاستی منفی و شر می‌داند: «توطئه‌ای که دولت

استعماری انگلیس در آغاز مشروطه کرد، به دو جهت بود: یکی به منظور اینکه نفوذ روسیه تزاری را در ایران از بین ببرد و دیگر آنکه با آوردن قوانین غربی‌ها، احکام اسلام را از میدان عمل و اجرا خارج کند. تحمیل کردن قوانین کشورهای بیگانه بر جامعه اسلامی، منشأ گرفتاری‌ها و مشکلات عدیده‌ای شده است. اگر فردی گرفتار دادگستری فعلی ایران یا سایر کشورهای مشابه شود، یک عمر باید زحمت بکشد تا مطالبی را اثبات نماید. قوانین فعلی دادگستری برای مردم جز زحمت، به جز عقب ماندن از کار و زندگی، به جز اینکه استفاده‌های غیر مشروع از آن‌ها بشود، فایده‌ای ندارد. کمتر فردی به حقوق حقه خود خواهد رسید. در حل و فصل دعاوی وقت مردم، کیفیت زندگی و کارهای طرفین دعوی ملاحظه شود و هرچه ساده‌تر و سریع‌تر محقق شود» (امام خمینی، ۱۳۵۶، ۱۸).

نویسنده کتاب «نهضت‌های اسلامی صدساله اخیر» اشاره می‌کند که در صورتی که هر نهضت اسلامی‌ای بتواند چهار سیاست متوجه ساختن افکار و اندیشه‌ها به اسلام، سامان بخشیدن به وضعیت معیشتی مردم، برقراری برابری و برادری میان انسان‌ها و ساختن جامعه بر مبنای الگوی خدایی اسلامی را پیاده کند، به حداکثر موفقیت نائل می‌شود: «اهداف کلی همه نهضت‌های اسلامی می‌تواند شامل بازگشت به اسلام نخستین و اسلام راستین، بدعت‌ها را از میان بردن و سنت‌های اصیل را جایگزین کردن، یعنی اصلاحی در فکرها و اندیشه‌ها و تحولی در روح‌ها و ضمیرها و قضاوت‌ها در زمینه خود اسلام، اصلاح اساسی و چشمگیر که بهبود وضع زندگی مردم آشکار شود. بندگان مظلوم خدا از شر ستمگران امان می‌یابند؛ یعنی اصلاحی در روابط اجتماعی انسان‌ها شکل گیرد، مقررات تعطیل شده خدا و قانون‌های نقض شده اسلام، بار دیگر به پا داشته شود و بر زندگی اجتماعی مردم حاکم شود؛ یعنی حرکت اساسی اسلامی در نظامات مدنی و اجتماعی جامعه (مطهری، ۱۳۵۱، ۷۲).

نویسنده کتاب «مبارز پیروز در عاشورا» به انتقاد از افرادی می‌پردازد که زندگی خود را بی‌تحرك و بدون مبارزه سپری می‌کنند. وی نگاه متفاوت و دیگری به زندگی بی‌تحركان دارد و معتقد است، افراد ساکت و بی‌حرکت، دائم در حال تنش و مبارزه با خود هستند که چرا هیچ‌گونه اقدام مثبتی در راستای پیشرفت و بهبود و اصلاح زندگی خود انجام نمی‌دهند: «همان کسی که به نظر شما صبح تا ساعت نه در منزل استراحت می‌کند، بعد اگر دلش خواست به دنبال کاری می‌رود و اگر نخواست، نمی‌رود و اگر رفت، ظهر سر وقت به منزل برمی‌گردد، بعد از ظهر استراحت به موقع می‌کند. در وجود همان شخص یک جنگ درونی برپاست که ما نمی‌بینیم.

خوب در سیمای او دقت کنید. هرگز شادمانی و نشاط یک مرد مبارز مجاهد را در او نمی‌بینید. مرده است که راه می‌رود و غذا می‌خورد. مرده و بی‌نشاط است. در درون او یک جنگ مدام و پیکار همیشگی در جریان است که با آن مأنوس شده و عادت کرده است. او تصور می‌کند از جنگ و مبارزه در امان مانده است، اما همواره با خودش در جنگ و جدال است که چرا ساکت و بی‌حرکت نشسته‌ام؟ چرا در من نشاط و شور و حرارت نیست؟ ساعات تن‌آسایی را غالباً با این چون‌وچراها به سر می‌برد. بله زندگی، بی‌مبارزه ممکن نیست» (بهشتی، ۱۳۴۱، ۱۵).

نویسنده کتاب «از آزادی تا شهادت» با انتقاد از سیاست سکوت و بی‌توجهی نهادهای بین‌المللی به مسئله اعتراضات و تظاهرات در ایران می‌نویسد: «آیا وجدان و شرافت بشر می‌تواند با این رفتاری که با ملت حق‌خواه و صلح‌جو می‌شود، بی‌تفاوت بماند؟ آیا عرق شرم بر پیشانی انسانیت نمی‌نشیند؟ چرا سازمان‌های بین‌المللی، ملل متحد، صلیب سرخ، کمیته دفاع از حقوق انسان، و دیگر مجامع حقوقی دنیا به دفاع جدی‌تر از ملت مظلوم ایران بر نمی‌خیزند؟ چرا دولت‌های استثماری برای ادامه منافع خیالی و نامشروعشان، هنوز ننگ حمایت از چنین رژیم منحط و خیانت‌پیشه و فاسدی را تحمل می‌کنند؟ و آبروی باقیمانده‌شان را در گرو نگهداری فاسدان آدم‌کش و دزدان رسوا گذارده‌اند؟ چرا به خود نمی‌آیند؟ این کوته‌اندیشان و محدودبینان باید بدانند که مردم ایران با آگاهی کامل و رهبری قاطع حضرت آیت‌الله خمینی و دیگر مراجع عالی‌قدر و رهبران مسئول دینی و سیاسی خود از پای نخواهند نشست و دیگر، دسیسه و نیرنگی فریشان نمی‌دهد» (طالقانی، ۱۳۵۸، ۱۹).

نویسنده کتاب «شهید جاوید» نگاه مثبتی به قیام مردانه حضرت امام حسین(ع) دارد و معتقد است، این قیام منجر به ایجاد مکتب سیار، شفای بیماران، محبوبیت امام، درس‌های عملی، و درس عزت‌نفس شد: «در جهان تشیع، اگر احکام اسلام تبلیغ می‌شود و اگر اخلاق و عقاید دینی بیان می‌شود و اگر ندای قرآن تا دورترین روستاها و حتی در بین عشایر خانه‌به‌دوش طنین می‌افکند، همه این‌ها به برکت مجالسی است که به نام سیدالشهدا و زیر لوای آن حضرت تشکیل می‌گردد و مردم با شور و اشتیاق کم‌نظیری به این مجالس رو می‌آورند و حقایق اسلامی را می‌شنوند و از منبع فیض حسینی سیراب می‌گردند. یکی از ثمرات و برکاتی که خداوند عالم در عوض شهادت امام به وی داده این است که تربت آن حضرت را وسیله شفای بیماران قرار داده است. یکی از آثار ثمربخش قیام مردانه حسین بن علی، محبوبیت بیش‌ازپیش امام بود؛ زیرا، پس از حادثه کربلا، محبوبیت آن حضرت چنان ریشه‌دار شد که تا

اعماق دل و جان مردم نفوذ کرد. یکی دیگر از آثار گرانبهای قیام امام حسین (ع) آن است که با قیام آن حضرت، درس‌های عملی پرارزشی در اختیار جهان اسلام، بلکه جهان انسانیت گذاشته شد و بدون تردید، درس عملی از درس زبانی و قلمی، خیلی مؤثرتر و نافذتر است» (صالحی نجف‌آبادی، ۱۳۵۰، ۳۶۱).

نویسنده کتاب «راه طی شده» نگاهی منفی و انتقادی به استدلال‌های علما و فقهای اسلام درباره رابطه توحید و علم دارد و در کتاب خود توضیح می‌دهد، چگونه اشتباهات علمی و افتراهایی که از طریق استدلال یا توصیف به خدا زدند، سبب انحراف از توحید و تأیید بی‌دینان شد: «عالم به دو منطقه جداگانه تقسیم شد. یک منطقه ابدی روحانی از آن خدا و یک منطقه موقت کثیف سفلائی معیوب، از آن بندگان خدا یا مخلوقات جسمانی! عالم دوم، همان طبیعت است و عالم اول را ناچار باید ماوراءطبیعت نامید. گفتند هرچه در طبیعت هست، ظاهری و فریبنده و باطل است و بقا و حرکت آن بسته به مجردات ماوراءطبیعت است و در این دنیای مادی، هیچ چیز از خود، اراده و اثری ندارد. منشأ کوچک‌ترین حرکت یا اثری را که در اشیاء یا اشخاص رخ می‌دهد، باید در مشیت عالم بالا و با وساطت ارواح لطیفه، اعم از جن و ملک و... جست‌وجو کرد» (بازرگان، ۱۳۳۸، ۱۰۶).

نویسنده در کتاب «آری برادر! چنین بود» سیاست برده‌داری و سوءاستفاده‌های گوناگون و پرشماری که در شهرها و روستاها از برده‌ها می‌شود را امری نکوهیده می‌دانست. وی این مسئله را این‌گونه با برادر خود طی نامه‌ای در میان می‌گذارد: «تورفتی ما همچنان در کار ساختن تمدن‌های بزرگ، فتح‌های نمایان و افتخارات عظیم بودیم. به دهات و روستاهایمان می‌آمدند و چون چهارپایانمان می‌گرفتند و می‌بردند و به کار ساختن گورهایشان می‌گماشتند که اگر در ضمن کار تحملمان پایان می‌گرفت، چون سنگی در بنا می‌نشستیم و اگر می‌توانستیم کار را به پایان ببریم، شکوه و عظمت و افتخار بنا، به نام کسی دیگر ثبت می‌شد و از ما حتی نامی در خاطره‌ای نمی‌ماند. گاهی ما را به جنگ می‌بردند؛ جنگ علیه کسانی که نمی‌شناختیم و شمشیر کشیدن به روی کسانی که نسبت به آن‌ها هیچ کینه‌ای نمی‌ورزیدیم؛ حتی کسانی که همراه و هم‌طبقه و هم‌سرنوشت ما بودند. ما را می‌بردند و مادران و پدران پیر و شکسته‌مان، چشم‌انتظارمان می‌ماندند و انتظارشان هرگز پاسخی نمی‌یافت» (شریعتی، ۱۳۵۰، ۵).

پرسش ۷: در کتاب‌های «ولایت فقیه، نهضت‌های اسلامی صدساله اخیر، مبارز پیروز در عاشورا، از آزادی تا شهادت، شهید جاوید، راه طی شده، و آری برادر! چنین بود»، کدام

نظام‌های نشانه‌ای و دانش (معرفت)، مناسب، معتبر، و دارای امتیاز دانسته شده است؟ نویسنده کتاب «ولایت فقیه»، نمونه‌هایی از احکام اسلامی مانند احکام مالی، احکام دفاع ملی، احکام احقاق حقوق و احکام جزایی را اموری مناسب و معتبر و دارای امتیاز برای تشکیل حکومت اسلامی می‌داند: «مالیات‌هایی که اسلام مقرر داشته و طرح بودجه‌ای که ریخته نشان می‌دهد، تنها برای سد رمق فقرا و سادات فقیر نیست، بلکه برای تشکیل حکومت و تأمین مخارج ضروری یک دولت بزرگ است؛ به‌طور مثال، خمس، یکی از درآمدهای هنگفتی است که به بیت‌المال می‌ریزد و یکی از اقلام بودجه را تشکیل می‌دهد. مشخص است که درآمد به این عظمت، برای اداره کشور اسلامی و رفع همه احتیاجات مالی آن است. هدف از خمس، رفع نیاز مالی تشکیلات بزرگ حکومتی است؛ لذا، احکام مالی اسلام بر لزوم تشکیل حکومت دلالت دارد و اجرای آن، جز از طریق استقرار تشکیلات اسلامی میسر نیست» (امام خمینی، ۱۳۵۶، ۲۸).

نویسنده کتاب «نهضت‌های اسلامی صدساله اخیر»، دال مرکزی گفتمان حاکم برای پیروزی نهضت‌های اسلامی را رهبر و رهبری می‌داند: «مشخص است که نهضت اسلامی، به‌وسیله افرادی اداره می‌شود که علاوه بر شرایط عمومی رهبری، بایستی اسلام‌شناس باشند و با اهداف و فلسفه اخلاقی و اجتماعی و سیاسی و معنوی اسلام آشنایی داشته باشند. به نوع جهان‌بینی اسلام، یعنی دید و بینش اسلام و خلقت و مبدأ و خالق هستی و ضرورت هستی و نگاه اسلام درباره انسان و جامعه انسانی، کاملاً آگاه باشند. ایدئولوژی اسلام را یعنی طرح اسلام را در خصوص اینکه انسان چگونه بایستی باشد و چگونه زیست کند و چگونه باید خود را و جامعه خود را بسازد و چگونه به حرکت خود ادامه بدهد و با چه چیزهایی جنگ کند و خلاصه چه راهی را انتخاب نماید و چگونه برود و بسازد. طبیعتاً افرادی می‌توانند عهده‌دار چنین رهبری‌ای شوند که در متن فرهنگ اسلامی پرورش یافته و با قرآن و سنت و فقه و معارف اسلامی آشنایی کامل داشته باشند و به‌همین خاطر، روحانیت است که توانایی رهبری نهضت اسلامی را دارد» (مظهری، ۱۳۵۱، ۷۶).

گفتمان حاکم بر کتاب «مبارز پیروز در عاشورا» بر کشاکش و مبارزات روزانه انسان با اتفاقات و حوادث تمرکز دارد. نویسنده این کتاب در این باره می‌نویسد: «از روزی که انسان آفریده شد، قلم تقدیر، زندگی این موجود را با مبارزه گره زد. در نهاد و سرشت انسان، عوامل متضادی آفریده شده و تمایلات متعدد و گوناگونی در نهادش قرار گرفته است. خواسته‌ها و

امیال او بسیار متنوع و متضادند» (بهشتی، ۱۳۴۱، ۷). نویسنده اضافه می‌کند: «زندگی بی مبارزه، ممکن نیست. ناموس مبارزه در زندگی فرد و جامعه امری اجتناب‌ناپذیر است. در برابر این قانون، این ضرورت و جبر خارجی، جبری که قلم تقدیر برای انسان نوشته، چاره‌ای نیست، جز اینکه از انواع مختلف مبارزه، آنی را که بهتر و سودمندتر است، انتخاب کنیم. به پیکار و مبارزه تن دردهیم؛ اما مبارزه شریف؛ مبارزه‌ای پیروز و سودمند و مهیج. مبارزه‌ای زنده، مبارزه‌ای استوار در راه هدفی عالی قدر» (بهشتی، ۱۳۴۱، ۱۵).

نویسنده کتاب «از آزادی تا شهادت» دال مرکزی گفتمان کتاب خود را شکل‌گیری یک انقلاب دائمی درونی و فرهنگی در مردم قرار می‌دهد: «مواظب اعمال و رفتار و اخلاقتان باشید و همان‌گونه که گفتم، در مقابل این مکتب‌هایی که پیش آمده، شناختتان را از دین بالا ببرید. من همیشه وصیت می‌کردم، حالا هم تأکید می‌کنم، به‌خصوص در نماز، زیاد مراقبت داشته باشید. همان‌طور که قرآن تأیید کرده، وقتی می‌توانید به نتایج نماز برسید که آن را انجام دهید و درست هم انجام دهید و این یک دارویی است الهی برای بیماری‌های روحی و اخلاقی انسان و علاوه بر این، انقلاب دائمی است که در مفاسد زندگی، شب و روز، انسان را از سقوط در غرایز و شهوات و غفلت نگه می‌دارد و تبه می‌دهد و انسان را با عالم وجود که آیات الهی است، مرتبط می‌دارد. همین اگر افراد به حالت سکون و رکود بمانند، سقوط می‌کنند و به زندگی معمولی سرگرم می‌شوند و به همین جهت، درصدد ایجاد یک نوع انقلاب دائمی درونی و فرهنگی در مردم باشید» (طالقانی، ۱۳۵۸، ۷).

گفتمان حاکم بر کتاب «شهید جاوید» مبتنی بر این موضوع است که امام حسین (ع) در مورد شهادت خود و یارانش، علم و آگاهی داشت و با معرفت به این مسئله، به‌سوی مقابله با حکومت ظالم گام برداشت. نویسنده در این باره می‌نویسد: «امام از همه جزئیات حوادث آینده و از اینکه در چه زمانی و در چه نقطه‌ای از زمین شهید خواهد شد، آگاه بوده است و کوچک‌ترین حادثه از حوادث مربوط به شهادت آن حضرت، از نظرش مخفی نبود. در پایان اینکه، این علم غیب امام برای وی ایجاد وظیفه نمی‌کرد، بلکه موظف بود طبق مجاری عادی و طبیعی عمل نماید و به‌طورمثال، مسلم بن عقیل را جهت اخذ بیعت و تهیه نیرو به کوفه بفرستد و به‌استناد نامه اطمینان بخش وی، به‌سوی کوفه حرکت کرده و در میانه راه، برای مردم کوفه نامه‌نگاری کند که من همین روزها وارد کوفه می‌شوم. همه این‌ها از نظر وظیفه ظاهری بود که آن حضرت موظف بود انجام داده و باینکه می‌دانست به کوفه نخواهد رسید و در کربلا شهید

می‌شود، به وظیفه خود عمل کرد» (صالحی نجف‌آبادی، ۱۳۵۰، ۹).

نویسنده کتاب «راه طی شده» معتقد است، گفتمان بشر از ابتدا، مبتنی بر اعتقاد به خالق بوده است: «از ابتدا، سیر طبیعی فطری بشری در طریق اعتقاد به خالق و ترس از عوامل مؤثر غیبی بوده است! منتها در اثر جهالت، مخصوصاً قیاس به نفس، در وادی ظلمانی شرک و بت‌پرستی سرگردان می‌گشتند. پیغمبری ظاهر می‌شد و قوم خود را پس از مبارزات طولانی شدید از سرایش بت‌پرستی بازداشته در مسیر توحید می‌انداخت؛ چندی بعد از فوت پیغمبر، تعلیمات و تأثیر او به تدریج محو شده و بشر مجدداً به مسیر انحراف سرازیر می‌گردید. پیغمبر دیگری مبعوث می‌شد و همان قضیه را از سر می‌گرفت (بازرگان، ۱۳۳۸، ۷۳).

گفتمان حاکم بر کتاب «آری برادر! چنین بود»، مبتنی بر نفی هرگونه بردگی برای ساخت قصر و املاک باشکوه است. نویسنده در این راستا معتقد است: «من بیرون از این تقسیم‌بندی‌ها، از این سلسله و نژادم و خویشاوند همدردشان و چون دیگر بار به اهرام عظیم نگریم، دیدم که چقدر با آن عظمت و شکوه و جلال بیگانه‌ام. یا نه، چقدر به آن عظمت و هنر و تمدن، کینه دارم که همه آثار عظیمی که در طول تاریخ، تمدن‌ها را ساخته‌اند، بر استخوان‌های اسلاف من ساخته شده است. دیوار چین را پدران برده من بالا بردند و هرکه نتوانست سنگینی سنگ‌های عظیم را تاب بیاورد و در هم شکست، در جرز دیوار گذاشته شد. دیوار چین و همه دیوارها و بناها و آثار عظیم تمدن بشری، این چنین به وجود آمد» (شریعی، ۱۳۵۰، ۴).

نتیجه‌گیری

در فرایند انقلاب اسلامی، گروه‌ها، احزاب، و جریان‌های زیادی مشغول فعالیت علمی و عملی در راستای رسیدن به آرمان‌های خود بودند. هریک از این گروه‌ها، رهبران و نظریه‌پردازانی داشتند که به وسیله اندیشه‌های آن‌ها، توده‌ها و پیروان خود را در وهله نخست به لحاظ نظری و در مرحله بعد از بعد عملیاتی، بهره‌مند می‌کردند. گفتمان جریان‌ها با ابزارهایی چون کاست، مقاله، دست‌نوشته، نوار، کتاب، سخنرانی، شعر، رمان، و جزوه ترویج و انتشار می‌یافت، ولی کتاب، مهم‌ترین منبع فکری و از قدرت تأثیرگذاری بیشتری برای تحریک و انگیزش جوانان برخوردار بود. در فرایند انقلاب اسلامی، دو گفتمان مذهبی و چپ در این راستا گام برداشته و آثار مربوط به رهبران را در اختیار رهروان خود قرار می‌دادند.

آثار گفتمان مذهبی، کتاب‌هایی مانند «ولایت فقیه؛ حکومت اسلامی» اثر امام

خمینی (ره)، «نهضت‌های اسلامی صدساله اخیر» اثر مرتضی مطهری، «مبارز پیروز در عاشورا» اثر محمدحسین بهشتی، «از آزادی تا شهادت» اثر سید محمود طالقانی، «شهید جاوید» اثر نعمت‌الله صالحی نجف‌آبادی، «راه طی شده» اثر مهدی بازرگان، و «آری برادر! چنین بود» اثر علی شریعتی بود.

روش و نظریه به کاررفته در این مقاله، نظریه تحلیل گفتمان جیمز پل جی بود که یکی از مهم‌ترین و کارآمدترین نظریه‌ها در توصیف ساختار یک متن و دستیابی به عناصر زبانی آن و روابط میان این عناصر است. در مقاله حاضر تلاش شد با استفاده از هفت پرسش نظریه جیمز پل جی، ساختار متن کتاب‌های گفتمان مذهبی در قالب هفت وظیفه سازنده یک متن، شامل هویت، اهمیت، روابط، پیوند، سیاست، نظام نشانه‌ای، و کنش، بررسی و تحلیل شود.

نتایج پژوهش نشان می‌دهد، با توجه به هفت پرسش نظریه جیمز پل جی در آثار و کتاب‌های گفتمان مذهبی، در پاسخ به پرسش نخست، ابعادی همچون برقراری عدالت در جامعه از طریق تشکیل حکومت اسلامی، ورود جریان‌های سکولار به سبب حرکت‌های منفعلانه حوزه‌های علمیه، ولی فقیه زمامدار حکومت اسلامی و بالاترین مرجع یک جامعه، برخورداری ولی فقیه از ویژگی‌هایی چون عدالت، قانون، آزادی، و استقلال، وجود جنبش‌های اصلاحی در تاریخ اسلام، داشتن هدف و پایبندی به آن، سراسری بودن اعتراضات در کشور و ورود همه اصناف و گروه‌ها به تجمعات، لزوم برجسته کردن کلمه توحید به عنوان یک واقعیت اجتماعی و سیاسی، برجسته و مهم تلقی شده است.

کتاب‌های موردبررسی، در پاسخ به پرسش دوم، موضوعاتی همچون هویت‌های اجتماعی و سیاسی‌ای همچون زمامدار حکومت اسلامی، ولایت فقیه، ولایت اعتباری و ولایت تکوینی، سیدجمال‌الدین اسدآبادی، شیخ محمد عبده و عبدالرحمن کواکبی، واقعه عاشورا، ویژگی‌های شخصیتی و روحی خود پس از خروج از زندان، نقش و ویژگی هویتی معلمان و فرهنگیان در پیروزی انقلاب اسلامی، نقش هویتی ارتشیان و نظامیان در فرایند انقلاب اسلامی، قیام ابتدایی، قیام دفاعی و جنبش کوفه، دنیاپرستان، خداپرستان، حضرت نوح، حضرت ابراهیم، حضرت یوسف، حضرت مسیح، پیغمبر آراین و حضرت محمد(ص)، امام علی(ع) و پرویز خرسند را به نمایش می‌گذارند.

در پاسخ به پرسش سوم، به مواردی چون روابط اجتماعی و سیاسی مانند تقسیم نظام‌های اقتصادی ظالمانه به دو دسته مردم ظالم و مظلوم، شناخت سیدجمال اسدآبادی از

تفکرات جامعه شیعه و سنی و نقش آن در شکل‌گیری ساخت اجتماعی و سیاسی زمان خود، ضروری شمردن مصاحبت و گفت‌وگو میان امام حسین(ع) و دشمن قبل از آغاز جنگ، اتحاد و یکپارچگی گروه و اقشار مختلف جامعه به‌عنوان رمز شکل‌گیری انقلاب اسلامی، اشاره به تثبیت حکومت به‌عنوان هدف یزیدین معاویه از ارتباط با امام حسین(ع)، رابطه دست‌متدین و دسته متجدد، رابطه پیغمبران با فلاسفه و دانشمندان، قیاس الهام هنرمندان و وحی پیغمبران و رابطه جامعه و دین، اشاره شده است.

در پاسخ به پرسش چهارم، پیوندهای معنادار میان حکومت اسلامی با سایر حکومت‌ها و همسانی‌ها و ناهمسانی‌های این دو نظام سیاسی، برقراری ارتباط و پیوند بین مسلمانان و تجدد توسط سیدجمال اسدآبادی، پیوند معنادار میان امیال و خواسته‌های انسان، پیوند و ارتباط میان قیام امام حسین(ع) و محیط سیاسی اسلام و تأثیر آن بر استقرار خلافت اسلامی موردتوجه قرار گرفته است.

در پاسخ به پرسش پنجم، کنش‌هایی مانند تحریک و دعوت عموم مردم برای به‌وجود آوردن وضعیتی مانند واقعه عاشورا، کنش معطوف به همبستگی در روزهای منتهی به انقلاب اسلامی در راستای مقابله با دسیسه‌های استعمار، تغییر حکومت ظالم، ضرورت تشکیل حکومت، شرایط تشکیل حکومت و حمایت و دفاع از اسلام، هدف امام حسین(ع) از کنش و قیام سیاسی و اجتماعی، و کنش معطوف به هدف انبیا اشاره شده است.

در پاسخ به پرسش ششم به سیاست‌هایی چون سیاست خارج کردن احکام اسلامی از دستگاه قضا و عدلیه و به‌کار رفتن محتوای قانون‌های انگلیس، فرانسه، و بلژیک، موفقیت هر نهضت اسلامی با چهار سیاست متوجه‌ساختن افکار و اندیشه‌ها به اسلام، سامان بخشیدن به وضعیت معیشتی مردم، برقراری برابری و برادری میان انسان‌ها و ساختن جامعه بر مبنای الگوی خدایی، انتقاد از سیاست سبک زندگی افراد بی‌تحرك و بدون مبارزه، انتقاد از سیاست سکوت و بی‌توجهی نهادهای بین‌المللی به مسئله اعتراضات و تظاهرات در ایران، نگاه مثبت به قیام حضرت امام حسین(ع) (که منجر به ایجاد مکتب سیار، شفای بیماران، محبوبیت امام، درس‌های عملی و درس عزت‌نفس شد)، نگاه منفی و انتقادی به استدلال‌های علما و فقهای اسلام در مورد رابطه توحید و علم، سیاست برده‌داری و سوءاستفاده‌های گوناگون و پرشمار از برده‌ها در شهرها و روستاها اشاره شده است.

در پاسخ به پرسش هفتم، در آثار نویسندگان این گفتمان نشانه‌هایی از احکام اسلامی

مانند احکام مالی، احکام دفاع ملی، احکام احقاق حقوق و احکام جزایی، معرفی رهبر و رهبری را به عنوان دال مرکزی گفتمان حاکم برای پیروزی نهضت‌های اسلامی، گفتمان شکل‌گیری یک انقلاب دائمی درونی و فرهنگی در مردم، گفتمان اعتقاد همیشگی بشر به وجود خالق، گفتمان نحوه رویارویی ملت با ماشین و وجود دور راه مصرف‌کننده و ممنوعیت استفاده از ابزارآلات مدرن مناسب و دارای امتیاز است.

در مورد ناهمانندی‌های گفتمان نواندیشان مجدد با گفتمان نواندیشان متجدد می‌توان گفت، موضوع گفتمان نواندیشان دینی مجدد، اختصاصاً انحطاط مسلمانان است. کلیدواژه اصلی نواندیشان متجدد، عقب‌ماندگی است. گفتمان نواندیشان مجدد، در علت‌شناسی انحطاط، اگر هم از ایران سخنی می‌گوید، تنها به ایران دوره اسلامی به عنوان یکی از اجزای کلیت بزرگ‌تری به نام جهان اسلام و تمدن اسلامی نظر دارد، اما به نظر گفتمان نواندیشان متجدد، دین اسلام و هر دین حقیقی و الهی دیگری با علم هیچ‌گونه تضاد و تعارضی نداشته است. موضع گفتمان نواندیشان مجدد در مورد نظام سیاسی پهلوی به گونه‌ای است که بدون آنکه لزوماً مشروعیت آن را بپذیرد، خواهان مشارکت یا نظارت بر امور است، اما گفتمان نواندیشان متجدد، مشروعیت نظام سیاسی پهلوی را به چالش کشیده و طرفدار انقلاب و تشکیل حکومت اسلامی است. موضع گفتمان نواندیشان مجدد درباره دین سنتی به گونه‌ای است که در پی گسترش و تقویت دین سنتی مستقر، بدون هیچ‌گونه نقد جدی‌ای است؛ اما گفتمان نواندیشان متجدد در پی آن است که دین سنتی را از طریق انتقاد، توانا، خالص و جهانی کند.

دیدگاه گفتمان نواندیشان مجدد درباره علوم جدید و ارزش‌های مدرنیته به گونه‌ای است که برخی از علوم جدید را پذیرفته، ولی در برابر ارزش‌های مدرنیته بسته است؛ اما گفتمان نواندیشان متجدد علوم جدید را می‌پذیرد، ولی در مورد مدرنیته، نگرشی انتقادی دارد. گفتمان نواندیشان متجدد به جای اصلاح سازمان‌ها و نهادهای دینی، بیشتر بر بیدارسازی مردم تأکید دارد. گفتمان نواندیشان مجدد، افزون بر بیدارسازی مردم، بر دگرگونی سازمان‌ها و نهادهای نیز بسیار تأکید دارد. گفتمان نواندیشان متجدد، بر ایدئولوژیک‌سازی امر سیاسی، و گفتمان نواندیشان متجدد، بر معنوی‌سازی امر سیاسی تأکید دارد. گفتمان نواندیشان متجدد در پی تقدس‌بخشی به امر سیاسی و اسلامی کردن بعد ایدئولوژیک و گفتمان نواندیشان متجدد، در پی تقدس‌زدایی از امر دینی و حذف بعد الوهیتی دین است. گفتمان نواندیشان متجدد، عامل انحطاط را ورود عناصر خارجی،

خودضعیف‌پنداری، و فقدان اعتماد به نفس در مسلمانان می‌داند و گفتمان نواندیشان متجدد، متأثر از ذهنیتی دوگانه است که شرق و غرب را ذاتاً تافته‌های جدا بافته از هم می‌پندارد که از گذشته‌های دور، سرنوشت یکی استبداد و عقب‌ماندگی فکری و فرهنگی و اقتصادی و سرنوشت دیگری، آزادی، ترقی و فرهنگ و دانش‌پروری است.

افزون‌براین، در مورد همسانی‌های گفتمان نواندیشان مجدد با گفتمان نواندیشان متجدد می‌توان گفت؛ هر دو گفتمان معتقدند، مسلمانی جوامع اسلامی امروز با اسلام حقیقی، اصیل، آموزه‌های سیاسی، اخلاقی و اجتماعی آن منطبق نیست؛ هر دو معتقدند، ریشه همه فضایل، علل، عوامل ترقی و برتری و نیرومندی غرب جدید، در اسلام حقیقی بوده و هست؛ هر دو معتقدند، اسلام، دین کار، کوشش، رشد، و حرکت است، اما مسلمانان در عمل به آموزه‌های اصیل اسلامی وفادار نیستند. روحیه بی‌عملی و تبلی و مسئولیت‌گریزی، سبب شیوع اندیشه جبری و قضا و قدری شده و مانع توجه ایرانیان به مسئولیت خود در انحطاط و عقب‌ماندگی‌شان شده است؛ هر دو گفتمان، تأکید ویژه‌ای بر دین اسلام به‌عنوان دین کامل، جامع، و ابدی دارند که با شرایط و مقتضیات زمان و با تجدد و ترقی مداوم زندگی و تمدن بشری، موافقت تام و تمام دارد. نواندیشان مسلمان، تأکید بیشتری بر نقش علل و عوامل بیرونی، به‌ویژه استعمار، در انحطاط ایران و جهان اسلام، به‌عنوان علت اصلی و زیربنایی دارند؛ هر دو گفتمان بر حفظ استقلال و هویت دینی-ایرانی خویش تأکید دارند؛ هر دو گفتمان بر اخوت، تساهل، برابری اجتماعی و اقتصادی و عدالت سیاسی و حفظ اعتقادات و اندیشه‌های نسل جوان تأکید دارند؛ هر دو گفتمان، پیوسته با نظام سیاسی پهلوی، برخورد و درگیری داشته‌اند و خواهان مبارزه برای ایجاد حکومت عادلانه انسانی-اسلامی با مشارکت مردم بوده‌اند؛ در هر دو گفتمان، نقد مفاهیم دینی و به‌چالش کشیدن اسلام سنتی بومی متحجر عامیانه، برجسته شده است؛ هر دو گفتمان، مدافع اجتهاد پویا و یکی شمردن امر سیاسی و امر دینی بوده‌اند؛ هر دو از فرهنگ عاشورا و اسطوره‌های دینی برای مبارزه با انواع چهره‌های ظلم، استبداد، استعمار، و ابرقدرت‌ها بهره می‌بردند؛ بازگشت به اسلام اصیل در هر دو گفتمان، آشکارا قابل مشاهده است؛ هر دو گفتمان بر مقابله با تهاجم بیگانگان تأکید دارند؛ هر دو گفتمان بر ترکیب اسطوره‌های دینی با ایدئولوژی‌های سیاسی تأکید دارند؛ هر دو گفتمان، بازگشت به اسلام نخستین را برای ساخت آینده‌ای بهتر مدنظر دارند؛ هر دو گفتمان در آثار خود به مبارزه با

جمود، تحجر، شکل‌گرایی و روحانی‌نماها اهمیت می‌دهند؛ هردو گفتمان، خواهان احیای عزت مسلمانان و حفظ استقلال و منافع ایران هستند؛ هردو گفتمان از تمام آزادی‌خواهان و مستضعفان حمایت می‌کنند؛ هردو گفتمان به وحدت سیاسی مسلمانان توجه داشته و تأکید ویژه‌ای بر عزت‌نفس، خودباوری، و مقاومت دارند.

جدول شماره (۱). بررسی وجوه اشتراک آثار گفتمان نواندیشان مجدد با آثار گفتمان نواندیشان متجدد

هفت وظیفه سازندگی	موضوع اشتراکی	بررسی وجوه اشتراک گفتمان نواندیشان مجدد با گفتمان نواندیشان متجدد
روابط	اشتراک در وضعیت مسلمانان	هردو معتقدند، مسلمانی جوامع اسلامی امروز با اسلام حقیقی، اصیل، آموزه‌های سیاسی، اخلاقی و اجتماعی آن منطبق نیست.
پیوند	اشتراک در بی‌توجهی مسلمانان به اسلام	هردو معتقدند اسلام دین کار، کوشش، رشد و حرکت است؛ اما مسلمانان در عمل، به آموزه‌های اصیل اسلامی وفادار نیستند. روحیه بی‌عملی، تنبلی و مسئولیت‌گریزی، سبب شیوع اندیشه جبری و قضاوقدری شده و مانع توجه ایرانیان به مسئولیت خود در انحطاط و عقب‌ماندگی‌شان شده است.
پیوند	اشتراک در نقش استعمار	نواندیشان مسلمان تأکید بیشتری بر نقش علل و عوامل بیرونی و به‌ویژه استعمار در انحطاط ایران و جهان اسلام به‌عنوان علت اصلی و زیربنایی داشته‌اند.
اهمیت	اشتراک در هویت دینی ایرانی	هردو گفتمان بر حفظ استقلال و هویت دینی-ایرانی خویش تأکید دارند.
کنش	اشتراک در هدف مبارزاتی	پیوسته با نظام سیاسی پهلوی، برخورد و درگیری داشته‌اند و خواهان مبارزه برای ایجاد حکومت عادلانه انسانی-اسلامی با مشارکت مردم بوده‌اند.
هویت	اشتراک در فقه پویا	هردو گفتمان مدافع اجتهاد پویا هستند.
روابط	اشتراک در تفسیر امر سیاسی و امر دینی	هردو گفتمان، امر سیاسی و امر دینی را یکی شمرده‌اند.
هویت	اشتراک در بهره‌گیری از عاشورا	هردو گفتمان، از فرهنگ عاشورا و اسطوره‌های دینی برای مبارزه با انواع چهره‌های ظلم، استبداد، استعمار، ابرقدرت‌ها، و... بهره برده‌اند.
پیوند	اشتراک در بازگشت به خویشتن	بازگشت به اسلام اصیل در هردو گفتمان به‌وضوح قابل مشاهده است.
نظام نشانه‌ای	اشتراک در ترسیم وضعیت مطلوب	هردو گفتمان، بازگشت به اسلام نخستین را برای ساختن آینده‌ای بهتر در نظر دارند.
نظام نشانه‌ای	اشتراک در احیای عزت‌نفس	هردو گفتمان، خواهان احیای عزت مسلمانان و حفظ استقلال و منافع ایران هستند.
سیاست	اشتراک در وحدت سیاسی	هردو گفتمان به وحدت سیاسی مسلمانان توجه داشته‌اند.
نظام نشانه‌ای	اشتراک در پایداری	هردو گفتمان، تأکید ویژه‌ای بر عزت‌نفس، خودباوری و مقاومت دارند.

جدول شماره (۲). بررسی وجوه افتراق آثار گفتمان نواندیشان مجدد با آثار گفتمان نواندیشان متجدد

هفت وظیفه سازندگی	موضوع افتراقی	گفتمان نواندیشان مجدد	گفتمان نواندیشان متجدد
اهمیت	اختلاف در آسیب‌شناسی	موضوع نواندیشان دینی مجدد، اختصاصاً انحطاط مسلمانان است.	ریشه‌آبادی و دموکراسی و قانون‌مداری غرب جدید را در تعالیم اخلاقی مسیحیت می‌داند.
هویت	اختلاف در ایران‌شناسی	نواندیشان مسلمان در علت‌شناسی انحطاط، اگر هم از ایران سخنی می‌گویند، تنها به ایران دوره اسلامی به‌عنوان یکی از اجزاء کلیت بزرگ‌تری به‌نام جهان اسلام و تمدن اسلامی نظر دارند.	به اعتقاد آن‌ها دین اسلام و هر دین دیگر حقیقی و الهی با علم، هیچ‌گونه تضاد و تعارضی نداشته است
نظام نشانه‌ای	اختلاف در دال مرکزی	کلیدواژه اصلی نواندیشان مجدد، انحطاط است.	کلیدواژه اصلی نواندیشان متجدد، عقب‌ماندگی است.
کنش	اختلاف در حمایت یا عدم‌حمایت از پهلوی	این گفتمان در برابر نظام سیاسی پهلوی، مشروعیت آن را به‌چالش کشیده و طرفدار انقلاب و تشکیل حکومت اسلامی است.	این گفتمان بدون آنکه لزوماً مشروعیت نظام سیاسی را بپذیرد، خواهان مشارکت یا نظارت بر امور است.
سیاست	اختلاف در تبیین دین سنتی	این گفتمان، در پی تقویت دین سنتی، بدون هیچ‌گونه نقد جدی‌ای است.	این گفتمان، می‌خواهد دین سنتی را از طریق انتقاد، توانا، خالص و جهانی کند.
پیوند	اختلاف بر سر نوع آگاه‌سازی جامعه مخاطب	افزون بر بیدارسازی مردم، تأکید زیادی بر دگرگونی سازمان‌ها و نهادها دارد.	تأکید زیادی بر بیدارسازی مردم دارد تا اصلاح سازمان‌ها و نهادهای دینی.
پیوند	اختلاف در امر سیاسی	بر معنوی‌سازی امر سیاسی تأکید می‌کند.	بر ایدئولوژیک‌سازی امر سیاسی تأکید می‌کند.
نظام نشانه‌ای	اختلاف در حکمرانی	نوع حکومت پیشنهادی این گفتمان، دینی است.	نوع حکومت موردنظر این گفتمان، ایدئولوژیک و مخالف حکومت دینی روحانی‌سالار بود.
روابط	اختلاف در گروه‌های مرجع	توجه ویژه‌ای به عالمان و روحانیون واجد شرایط دارد.	اهمیت ویژه‌ای برای روشنفکران قائل است.
پیوند	اختلاف در تقدس بخشی	در پی تقدس‌بخشی به امر سیاسی و اسلامی کردن بعد ایدئولوژیک است.	در پی تقدس‌زدایی از امر دینی و حذف بعد الوهیتی دین است.
اهمیت	اختلاف در عامل انحطاط	به‌اعتقاد این گفتمان، عامل انحطاط، ورود عناصر خارجی، خودضعیف‌پنداری و نداشتن اعتمادبه‌نفس در مسلمانان است.	این گروه متأثر از ذهنیتی دوگانه است که شرق و غرب را ذاتاً تافته‌های جداافتاده از هم می‌پندارند.

یادداشت‌ها

1. <https://www.asriran.com/>
 2. <https://www.entekhab.ir/>
 3. <https://www.mashreghnews.ir/>
 4. <https://www.tabnak.ir/>
۵. قرابت زمانی برگزاری انتخابات مجلس یازدهم با آغاز همه‌گیری کرونا و شهادت سردار قاسم سلیمانی از ویژگی‌های این دوره از انتخابات بوده است.

منابع

- آبراهامیان، یرواند (۱۳۷۶). مقالاتی در جامعه‌شناسی سیاسی ایران. ترجمه سهیلا ترابی فارسانی. تهران: نشر شیرازه.
- امام خمینی، روح‌الله (۱۳۵۶). ولایت فقیه؛ حکومت اسلامی. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- امام خمینی، روح‌الله (۱۳۵۶). کشف اسرار هزارساله. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- امام خمینی، روح‌الله (۱۳۸۹). صحیفه امام: مجموعه آثار امام خمینی. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- ازغندی، علیرضا (۱۳۸۵). نخبگان سیاسی ایران بین دو انقلاب. تهران: قومس.
- اشرف، احمد؛ بنوعزیزی، علی (۱۳۸۷). طبقات اجتماعی، دولت و انقلاب در ایران. ترجمه سهیلا ترابی فارسانی. تهران: نشر نیلوفر.
- اخوان کاظمی، بهرام (۱۳۹۱). تعاملات سیاسی امام خمینی و مراجع در جریان انقلاب اسلامی. فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات انقلاب اسلامی، سال نهم، شماره ۳۱.
- امینی، علی‌اکبر (۱۳۸۰). گفتمان ادبیات سیاسی در آستانه دو انقلاب. تهران: نشر سیرنگ.
- انصاریان، شادی؛ داوری اردکانی، نگار؛ بامشادی، پارسا (۱۳۹۸). واکاوی سخنرانی حسن روحانی در مجمع عمومی سازمان ملل متحد در سال ۱۳۹۶ با رویکرد تحلیل گفتمان پل جی. فصلنامه زبان‌شناسی اجتماعی، ۲ (۴)، ۸۱-۶۹.
- بازرگان، مهدی (۱۳۷۷). مباحث بنیادین: راه طی شده؛ عشق و پرستش ذره بی انتها. تهران: بنیاد فرهنگی مهندس مهدی بازرگان؛ انتشارات قلعه.
- بهشتی، محمدحسین (۱۳۹۱). مبارز پیروز در عاشورا. تهران: بنیاد نشر آثار شهید بهشتی.
- خانیک، هادی؛ فراهانی، مژگان (۱۳۹۴). قدرت و پادقدرت جنسیتی در سینمای ایران؛ مقایسه تطبیقی آثار تهمینه میلانی و رخشان بنی‌اعتماد. زن در فرهنگ و هنر، ۷ (۲).
- سلطانی، علی‌اصغر (۱۳۹۱). قدرت، گفتمان، زبان. تهران: نشر نی.
- شریعتی، علی (۱۳۵۰). آری برادر! چنین بود. تهران: انتشارات چاپخوش.
- صالحی نجف‌آبادی، نعمت‌الله (۱۳۵۰). شهید جاوید. چاپ چهاردهم. تهران: نشر امید فردا.
- طالقانی، سیدمحمود (۱۳۵۸). از آزادی تا شهادت. تهران: مؤسسه خدمات فرهنگی رسا؛ انتشارات ابوذر.
- مطهری، مرتضی (۱۳۹۰). نهضت‌های اسلام صدساله اخیر. تهران: نشر صدرا.
- مهرآیین، مصطفی (۱۳۸۹). درس گفتار تحلیل گفتمان. تهران: موزه ملک.
- یورگنس، مهاریان؛ فیلیپس، لونی (۱۳۸۲). نظریه و روش در تحلیل گفتمان. ترجمه هادی جلیلی. تهران: نشر نی.

Gee, J., P. (2014). *How to Do Discourse Analysis: A Toolkit (2nd ed)*. New York,

NY: Routledge.

Gee, J., P. (2000). *An Introduction To Discourse Analysis; Theory and Method*. Fourth Edition. Rutledge: NY.

Gee, J., P. (2018). *Introducing Discourse Analysis: From Grammar to Society*. New York. NY: Routledge.

Gee, J., P. (2008). *Social Linguistics and Literacies: Ideology in Discourses*. London: Routledge.